

ŠTÚDIE

LAICKÉ RYTIERSKE RÁDY V UHORSKU 14. – 20. STOROČIA
(STAV A PERSPEKTÍVY VÝSKUMU)

IGOR GRAUS

GRAUS, I.: The Lay Orders of the Knighthood in Hungary of 14th – 20th Century.

(Status and perspectives of research). *Vojenská história*, 3, 2, 1999, pp 3 – 27, Bratislava.

The lay orders of the knighthood which were founded on the European continent since the beginning of 14th century despite prohibitions imposed by the church, acted as a tool for integrating nobility from different territories and they supported political objectives of their founders. Several lay orders of the knighthood of various categories were founded or acted on the territory of the Hungarian Kingdom since the Middle Ages until the end of the monarchy in 20th century – the Order or Fraternal Society of knighthood of St. George in 1325/26, the oldest known lay order of knighthood so far in Europe, then the Order of the Ship (1381), the Order or Society of the Dragon (1408), the Order of the Disciplines or the White Eagle (1433), the Order of the Golden Fleece (1430) and the Order of the Golden Spur (probably 14th century). In general, the author of the study provides characteristics of the lay orders of the knighthood phenomenon, analyses the problems of establishing the knighthood style of life in Hungary and carefully summarises today's knowledge on the above mentioned orders. At the same time, he raises the need of their scientific research, suggests fundamental questions as well as reality and possibility of this research in relation to adverse state of maintaining sources.

Military History. Hungary. Chivalry. Lay Orders of the Knighthood.

Pozvoľná transformácia jazdeckých bojovníkov na rytierov ako príslušníkov osobitnej sociálnej skupiny na európskom kontinente prebiehala od prelomu 8. – 9. storočia a kulminovala na prelome 10. – 11. storočia, keď svoj odraz a definitívne potvrdenie existencie uplatnila v novovznikajúcej teórii o rozdelení spoločnosti na tri hierarchicky usporiadané spoločenské triedy.¹ Uvedená premena sa však týkala iba malej časti jazdeckých bojovníkov. Na stredovekých bojiskách totiž popri skutočných rytieroch svoje uplatnenie našli aj ozbrojení jazdci, ktorí nepatrili ku rytierskemu stavu. Boli to príslušníci pomocného vojska, postaveného z ľudových vrstiev, ktorí boli zasvätení do jazdeckého bojového umenia a ozbrojení podobne ako rytieri na zvýšenie bojaskopnosti a údernej sily príslušného vojska.²

Ústredným momentom, ktorý odlišoval šľachtického alebo nešľachtického rytiera – bojovníka od rytiera – predstaviteľa osobitného sociálneho stavu spoločnosti, nebol iba obrad opásania opasku s mečom a pripnutie ostrôh, ktorý v najjednoduchšej podobe predstavoval iba slávnostné odovzdanie zbraní novému bojovníkovi (už tradične sa spájalo s obradom iniciácie alebo dovŕšenia dospelosti) a neobsahovalo žiadne poukázania na separátny stav spoločnosti, ale až proces „robenia rytiera“ (*militem facere*), ktorý bol špeciálnym obradom, bezprostredne nadväzujúcim na jednoduchý obrad posvätenia a odovzdania zbraní.³ Už od počiatku sa tento proces pod svoju kontrolu usilovala dostať cirkev napriek všeobecne prýjmanému postoju šľachty,

¹LE GOFF, J.: *Kultura středověké Evropy*. Praha 1991, s. 251 – 255.

²DUBY, G.: *Neděle u Bouvines*. 27. červenc 1214. Praha 1997, s. 22 – 24.

³BARBER, R.: *The Knight and Chivalry*. Woodbridge 1995, s. 23 – 25. O obsahovej náplni obradu kreovania rytiera najlepšie vypovedajú dobové práce teoretikov rytierstva. K uvedenej problematike pozri napríklad CHARNY, G.: *Livre de chevalerie*. In: KAEUPER, R. W. – KENNEDY, G. (ed.): *The Book of Chivalry of Geoffroi de Charny*. Text, Context and Translation. Philadelphia 1996, s. 166 – 171, tamže aj ďalšia dobová literatúra.

že rytiera môže „robiť“ (t.j. pasovať) iba rytier. Uvedené úsilie bolo v súlade s postupnou premenou nazerania cirkvi na vojnu a bojovníkov (jej aktérov), ktorí sa s blížiacim príchodom osláv milénia Kristovho narodenia dostávali do čoraz negatívnejšieho svetla a čoskoro stáli v ostrom protiklade ku novovytvorenému obrazu mierovej spoločnosti, založenej na všeobecnom pokání, očistení od hriechov a nepoužívaní násilia. Cirkev sa usilovala presadzovaním koncepcie „Božieho mieru“ pod trestom exkomunikácie regulovať a redukovať ozbrojené konflikty šľachty a snahou o prevzatie aktívnej účasti pri odovzdávaní zbraní a pasovaní rytierov sa pokúšala novým rytierom všetriť myšlienky o hriešnosti vojny a ozbrojenej agresivity, pokiaľ neboli zamerané na obranu slabých, pomstu nepotrepaných zločinov a na rozšírenie vplyvu kresťanstva.⁴ Keďže sa zamýšľaný prienik medzi obrady odovzdávania zbraní a pasovania rytierov, ale ani podriadenie vojenstva pod autoritu cirkvi v požadovanej miere nepodaril,⁵ cirkev agresivitu bojovnej šľachty úspešne nasmerovala mimo hraníc kresťanského Západu.

V prostredí krížových vojen za oslobodenie Božieho hrobu z rúk moslimov sa spomedzi kresťanských rytierov od konca 11. storočia začali formovať špeciálne zbory rytierov, tvoriace základy neskorších duchovno-rytierskych rádov, ktoré cirkev spočiatku prijímala s veľkou nedôverou a nechutou a príslušníci ktorých spočiatku aj sami pochybovali o zmysle a oprávnenosti svojej existencie.⁶ Zásadný prielom v nazeraní cirkvi na tieto ozbrojené zbory priniesla až apoteóza nového rytierstva od svätého Bernarda v diele *Liber ad milites Templi: De laude novae militiae* z roku 1136 a ich podriadenie autorite cirkvi, reprezentovanej samotným svätým Otcom, ako aj prijatím takmer mníškeho spôsobu života v zmysle stanov, zostavených podľa regulí svätého Augustína alebo svätého Benedikta⁷ s povinným prijatím troch rehoľných sľubov chudoby, čistoty a poslušnosti, ktoré boli rozšírené o sľub boja proti neveriacim.⁸

⁴DUBY, G.: Neděle... c. d., s. 69 – 74.

⁵Hoci svoju účasť na obrade pasovania mávala aj cirkev (od polovice 10. storočia dochádzalo k požehnaní meča ležiaceho na oltári pred čítaním evanjelia počas omše) a tá sa pokúšala dostať pasovanie celkom pod svoj vplyv, nikdy sa jej to celkom nepodarilo. (BARBER, R.: The Knight... c. d., s. 30) Oproti tomu však napríklad pasovanie pútnikov do Svätej zeme za rytierov Božieho hrobu mala plne pod kontrolou cirkve. STAIR SAINTY, Guy: The equestrian Order of the Holy Sepulcher of Jerusalem (The Order of the Holy Sepulcher). STAIR SAINTY, Guy: Chivalric orders. (1998), <http://www.chivalricorders.org/chivalric/holysep.html> (28. 7. 1998).

⁶Podrobnejšie pozri in: FLECKENSTEIN, J.: Die Rechtfertigung der geistlichen Ritterorden nach der Schrift „De laude novae militiae“ Bernards von Clairvaux. In: FLECKENSTEIN, J., HELLMANN, M. (ed.): Die geistlichen Ritterorden Europas. Vorträge und Forschungen. Herausgegeben vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte Band XXVI. Sigmarinen 1980, s. 9 – 22.

⁷Stanovy rádu Templárov boli modelované podľa reguly svätého Benedikta s využitím jej reformovanej cisteriánskej verzie a na tejto báze si rytieri vytvorili svoj vlastný spôsob vojenského, duchovného a každodenného života. Podrobnejšie pozri: GROBSCHMIDT, S.: The Rule of St. Benedict Compared with Rule of the Templars. ORB Online Encyclopedia – Reference Book for Medieval Studies (1997), <http://orb.rhodes.edu/encyclp/religion/monastic/comprule.html> (4. 9. 1997). Ku vplyvu regulí svätého Benedikta a svätého Augustína na text stanov rádu Johanitov pozri LAGLEDER, G. T.: Blessed Gérard Tongue and his „Everlasting brotherhood“: the Order of St. John. The foundation and spiritual roots of the Hospital Order of St. John of Jerusalem. Elektronická verzia teologickej dizertácie Die Ordenregel der Johanniter/Malteser. Die geistlichen Grundlagen des Johanniter-/Malteserordens, mit einer Edition und Übersetzung der drei ältesten Regelhandschriften. Erzabtei St. Ottilien 1983. Blessed Gerard Tongue and his everlasting brotherhood, the Order of St. John. (Update 25. January 1997), <http://www.shaka.iafrica.com/~gt/rulemalt.html> (7. 3. 1997).

⁸Úpravy zasahovali do osobného života, ktorý sa musel podriaďiť kolektívnemu. Napríklad stanovy rádu templárov zasahovali do tak výsostne osobných záležitostí rytierov, ako bola posteľná bielizeň, nádoby na pitie, samotné pitie a jedenie mäsa, zachovávanie ticha, druh obuvi a šnúrok, ozdoby zbraní, poľovačky a iné aktivity. (Podrobnejšie pozri stanovy rádu z roku 1129 in: UPTON – WARD, J.: The Rule of Templars. Woodbridge 1992 alebo elektronická podoba textu The Primitive Rule of the Templars. (trans. Judith Upton – Ward). Military Orders. ORB Online Encyclopedia – Reference Book for Medieval Studies (1997), <http://orb.rhodes.edu/encyclp/religion/monastic/I-Rule.html> (4. 9. 1997). Rovnakým spôsobom postupovali aj ďalšie duchovno-rytierske rády, napríklad rád Nemeckých rytierov alebo rád johanitov, ktorých stanovy okrem iného určovali dĺžku a periodicitu strihania vlasov a brady, povinné spanie v odeve so zapnutým opaskom a podobne. (Porovnaj stanovy rádov in: The Rule and Statutes of the Teutonic Knights. (trans. Indrikis Sterns) ORB OnLine Encyclopedia – Reference Book for Medieval Studies (1997), http://orb.rhodes.edu/encyclp/religion/monastic/tk_rule.html (26. 1. 1998), The Rule of the Order of St. John of Jerusalem by Blessed Raymond du Puy. In: LAGLEDER, G. T.: Blessed... c. d. U laických rytierskych rádov žiadne podobné obmedzenia neexistovali.

Cirkev napriek svojmu počiatočnému odmietavému stanovisku voči duchovno-rytierskym rádom čoskoro pochopila ich nielen bojovú, ale aj politicko-mocenskú hodnotu a plne ich podporovala. Svedčí o tom aj postupne rastúci počet rádov, čo pretrvávalo až do 1. tretiny 14. storočia.⁹ Nekompromisne nepriateľský postoj však zaujala voči rytierskym bojovým hrám alebo turnajom, ktoré považovala za nežiaduce prejavy márnosti, hazardu, bezbožnosti, spupnosti a túžby po márnej svetskej sláve.¹⁰ Odsúdenie a zákaz turnajov po prvý raz vyhlásil pápež Innocent II. v roku 1130 na spojených koncilioch v Remeši a Clermonte a ďalšie, lenže rovnako neúčinné zákazy nasledovali aj v ďalších storočiach.¹¹ V období silnejúcich zákazov cirkvi, ktoré sa zhodovalo s obdobím vrcholného rozkvetu rytierskych turnajov, dochádzalo ku vzniku špecifických rytierskych spoločností (zborov, skupín), ktorých existencia bola silne viazaná turnajovými potrebami bojujúcich družstiev¹² a tie sa stali predobrazom neturnajových rytierskych spoločností a aliancií najrôznejších typov,¹³ ktoré plne korešpondovali s vtedy takým módnym združovaním stredovekých ľudí. Pre stredovekú spoločnosť bola charakteristická potreba začlenenia jej príslušníkov do organizovanej skupiny, ktorá mala za úlohu chrániť jednotlivca a zároveň od neho mala odvrátiť podozrenie, ktoré by na ňom ulpelo, ak by bol osamotený a stál mimo obvyklých štruktúr – v stredovekej spoločnosti bol osamotený jednotlivec považovaný za nebezpečného.¹⁴ Zmysel pre korporatívnosť, ako aj silná potreba začlenenia do organizovanej skupiny mala za dôsledok neprestajné vytváranie skupín obyvateľstva vo forme najrôznejších zborov, bratstiev, komún, spolkov alebo korporácií, založených zvyčajne na profesnom alebo stavovskom základe s cieľom vzájomnej podpory, ochrany a služby. Uvedené združenia mali laický, duchovný alebo zmiešaný charakter, zahŕňali predstaviteľov všetkých spoločenských tried a mali veľmi široký diapazón – siahali od mníšskych komún, dedinských obcí, remeselníckych a obchodných združení, cez najrôznejšie záujmové skupiny, charitatívne bratstvá, religiózne a liturgické spolubratstvá, tur-

⁹Tradične sa zvykne uvádzať, že do roku 1325 bolo založených spolu 19 duchovno-rytierskych rádov (BOULTON, D'A. J. D.: Belts, Brooches, Collars and Crosses: The Development of the Insignia of the Monarchical Orders of Knighthood, 1325 – 1693. *Heraldry in Canada* 21/1987, č. 5, s. 10), ale najnovšie výskumy v tejto oblasti nepotvrdili doteraz uvádzaný milítny charakter španielskeho rádu Mercedariánov. (BRODMAN, James W.: *Ransoming Captives in Crusader Spain: The Order of Merced on the Christian-Islamic Frontier*. Elektronická verzia publikácie vydanej v roku 1986 vydavateľstvom University of Pennsylvania Press. The American Academy of Research Historians of Medieval Spain. (June 1998), <http://www.ec.ukans.edu/kansas/aarhms/mainpage.htm> (5. 10. 1998).

¹⁰Akkonský biskup, neskorší francúzsky kardinál a historikograf 5. križovej výpravy, Jakub z Vitry, v jednom zo svojich exemplí na rytiersky turnaj aplikoval všetkých sedem smrteľných hriechov. (LE GOFF, J.: *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 213 – 215, text exemplu na s. 219 – 221) Významný francúzsky medievista Georges Duby vyslovil zaujímavú tézu, že poriadanie turnajov okrem iného ohrozovalo materiálne záujmy cirkvi, pretože v hospodárstve 12. storočia zohrávali rovnakú úlohu, akú plnila almužna. (DUBY, G.: *Neděle... c. d.*, s. 109 – 110).

¹¹KRÜGER, S.: *Das kirchliche Turnierverbot im Mittelalter*. In: FLECKENSTEIN, J. (ed.): *Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Beiträge zu einer vergleichenden Formen- und Verhaltensgeschichte des Rittertums*. Veröffentlichungen des Max – Planck – Instituts für Geschichte Bd. 80. Göttingen 1985, s. 401 – 402.

¹²Najrozšírenejšou a najstaršou formou turnajov v stredoveku bolo „melée“, t. j. boj bližšie neurčeného počtu rytierov vo voľnej bitke navzájom medzi sebou tak, ako to bolo v skutočnom boji. Oproti tomu pojem turnaj označoval bitku v miniatúre, v ktorom bojovalo vojsko proti vojsku. (BROUGHTON, B. B.: *Dictionary of Medieval Knight-hood and Chivalry. Concepts and Terms*. Westport, Connecticut 1986, s. 331, 454). O pretrvávajúcej popularite tohto spôsobu boja svedčí aj text turnajovej knihy vojvodu Reného z Anjou z obdobia okolo roku 1460. Elektronická verzia anglického prekladu traktátu in: *René of Anjou, King René's tournament book: Traictie de la forme et devis d' ung tournoy*. Translated by Elizabeth Bennett and illustrated by Will McLean, (2.nd ed. rev. 1977, last revised 11. April 1997), <http://www.voicenet.com/~ebennett/index.htm> (28. 8. 1997).

¹³Turnajové spoločnosti však boli iba jedným z množstva faktorov, ktoré pôsobili na vznik a formovanie laických rytierskych rádov. Medzi ďalšie patrí najmä postupná formalizácia dvorského života, ktorá okrem iného priniesla používanie rovnakých predpísaných odevov a znamení, ďalej literárne diela básnikov a teoretikov rytierstva, ako aj príklad duchovno-rytierskych rádov a laických liturgických spolubratstiev a v neposlednom rade aj reálna potreba združovať sa z politických dôvodov.

¹⁴ARIÈS, P. – DUBY, G. (ed.): *A History of Private Life II. Revelations of the Medieval World*. Cambridge, Massachusetts 1988, s. 318.

najové spoločnosti, obranné združenia a spolky striedmosti až po vyslovene praktické a účelové politické alebo vojenské spojenia.

Uznesenia cirkevných koncilov vo Valencii v roku 1248 a v Avignone v roku 1281 zakazovali zakladanie a ďalšiu činnosť sprisahanečtiev, zväzov, spoločností a spolubratstiev miest, hradov, šľachty, mešťanov a iných osôb, žijúcich v mestách, mestečkách a hradoch, a to ako duchovných, tak aj svetských. Uznesenie avignonského koncilu z 18. júna 1326 v podobnom duchu zakazovalo vznik a zakladanie čisto šľachtických rytierskych spoločností. Členovia jestvujúcich spoločností sa pod hrozbou exkomunikácie mali do desiatich dní prestať stretávať na dohodnutých miestach a na zasadaniach, kde si spomedzi seba volili vodcov, prisahali im poslušnosť a vzájomnú pomoc, radu a podporu všetkých členov. Spoločníci sa tiež nesmeli naďalej obliekať do jednotného odevu a nesmeli nosiť znamenia alebo odznaky (insígnie) svojich spoločností.¹⁵ Napriek tomuto a podobným zákazom popularita najrôznejších laických šľachtických združení ustavične rástla. Popredné miesto medzi nimi zaujímali tie šľachtické združenia, ktoré zvykneme nie vždy správne nazývať rytierskymi rádmi a tie slúžili ako okázalé a prestížne, ale v zásade prísne účelové politické spojenia šľachty. Zakladanie laických rytierskych združení, spoločentiev alebo rádov všetkých kategórií¹⁶ bolo mimoriadne frekventované v období od 1. štvrtiny 14. storočia. Ani stupňujúce sa zákazy cirkvi, ku ktorým sa spočiatku ojedinele pripojili aj niektorí svetskí panovníci,¹⁷ však nedokázali zastaviť doslovný boom, ktorý zaznamenal fenomén laických rytierskych rádov v celoeurópskom meradle od 2. štvrtiny 14. storočia. Ich počet sa neustále menil vznikom nových a zánikom starých až do polovice 16. storočia, keď sa ich počet výrazne znížil a do veľkej miery ustálil.¹⁸

Laické rytierske rády mali pôsobiť predovšetkým ako nástroje integrácie šľachticov z rôznych teritórií. Ich hlavným poslaním bolo na jednej strane spojenie zakladateľovi verných prívržencov z radov najvyššej aristokracie a neskôr aj nižšej šľachty na podporu jeho politických cieľov, na druhej strane bolo samotné členstvo v uvedenej organizácii veľkou poctou alebo vyznamenaním, s ktorým boli spojené nemalé spoločenské (ale aj nezanedbateľné hmotné) výhody. Členstvo v laickom rytierskom ráde sa obmedzovalo na úzky okruh osôb, ktoré vyberal zakladateľ a tie mu boli zaviazané prisahou vernosti a poslušnosti. On sám voči členom rádu vystupoval ako vodca s úlohou arbitra a protektora. Rytieri pri vstupe do rádu neskladali rehoľné sľuby a samo členstvo ich nezbavovalo aktívneho spoločenského života. Laické rády poznali iba jediný hodnotný stupeň člena, ktorým bol rytier. Členovia rádov sa od ostatných príslušníkov šľachty formálne odlišovali občasným nosením predpisného rádového odevu, plnením predpisných záväzkov (zväčša liturgických a sociálnych), ako aj nosením insígnie – znamenia príslušnosti k rádovej organizácii. Insígnie laického rádu už nepoužívali znamenie

¹⁵HEYDENREICH, B.: Ritterorden und Rittergesellschaften. Ihre Entwicklung vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit. Ein Beitrag zur Phaleristik. Inaugural – Dissertation, Julius – Maximilians Universität zu Würzburg 1960, s. 24. V prípade Avignonského koncilu autor uvádza nesprávny letopočet – 1327 namiesto správneho 1326.

¹⁶Kanadský historik D'Arcy Jonathan Dacre Boulton v práci *The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe 1325 – 1520*. Woodbridge 1987 podal modernú vedeckú klasifikáciu laických rytierskych rádov. Jeho dielo zohralo obrovskú úlohu v procese odmytízovania tejto skupiny rádov a ich vedeckého poznania. Ku rozdeleniu rádov podľa Boultona pozri poznámku 21.

¹⁷Napríklad ríšskonemecký cisár Karol IV. vo svojej Zlatej bule z roku 1356 v článku 15 (*De conspirationibus*) zakázal vzájomné spojenectvá ríšskonemeckej šľachty medzi sebou navzájom, ako aj s mešťanstvom. (RANFT, A.: *Adelsgesellschaften: Gruppenbildung und Genossenschaft im spätmittelalterlichen Reich*. Sigmarinen 1994, s. 29 – 30). Uvedený zákaz zrušil Žigmund Luxemburský svojou Zlatou bulou z roku 1422 s cieľom vytvorenia mocnejšej rovnováhy spojením rytierov a miest, ktoré by tvorilo protiváhu voči mocným ríšskym kniežatám. (BAUM, W.: *Cisár Zikmund (Kostnice, Hus a války proti Turkům)*. Praha 1996, s. 202)

¹⁸Iba v nemeckých hovoriaciach krajinách v rozpätí rokov 1330 – 1517 pôsobilo minimálne 92 šľachtických (rytierskych) spoločností o ktorých vypovedajú zachované písomné pramene a oprávnené predpokladáme aj existenciu ďalších, ktoré sa bezo stôp stratili v temnote dejín. Súpis a podrobnejšie údaje o uvedených rytierskych a šľachtických spoločnostiach pozri: KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A. (ed.): *Ritterorden und Adelsgesellschaften im spätmittelalterlichen Deutschland. Ein systematisches Verzeichnis*. Frankfurt 1991

kríža, ale pri ich tvorbe sa využili najrôznejšie motívy zo živej i neživej prírody, často s komplikovaným alegorickým výkladom.¹⁹

Charakteristickou črtou rytierskych rádov boli písomné stanovy, ktoré obsahovali práva a povinnosti rytierov. V ich preambule zakladateľ (a zvyčajne aj zároveň prvý rádomý suverén) odôvodňoval príčiny založenia rádu a jeho ciele. Stanovy ďalej upravovali vzájomné vzťahy medzi rádomý suverénom a rytiermi, ako aj medzi rytiermi navzájom. Hlavným cieľom týchto opatrení bolo obmedzenie vzájomného nepriateľstva medzi členmi rádu, urovnávanie prípadných konfliktov, kolektívna ochrana záujmov a spoločný postup v intenciách politiky rádomého suveréna. Dôležitou súčasťou stanov bol aj opis rádomého odevu a rádomých insígnií spolu s uvedením spôsobu ich nosenia. Mnohé rády svojim členom určovali niekedy až kurióznou povinnosťou neustáleho nosenia rádomých insígnií. Strata insígnií mala často za následok vylúčenie z rádu alebo pozastavenie členstva. Stanovy ďalej upravovali podmienky prijatia nových členov rádu, ich počet a požadovaný pôvod, rôzne povinnosti sociálneho, liturgického alebo charitatívneho charakteru (omše za spásu duše zomretého druhu, povinnej účasti na jeho pohrebe, dodržiavanie pôstu, nosenie rádomého odevu, účasť na zasadaniach rádu, almužny chudobným a podobne) a sankcie za ich porušenie.

Význam rytierskych združení, ale aj nesmiernu popularitu tohto fenoménu dnes už na základe výsledkov vedeckého výskumu dejín a funkcie mnohých jednotlivých rytierskych spoločností, ako aj prvých komplexných pohľadov na túto problematiku v žiadnom prípade nechápeme iba ako módnou záležitosť, podmienenú umelým udržiavaním kultu hrdinov a oživením rytierstva na antických tradíciách vo forme siete exkluzívnych, ale spoločensky a politicky málo významných klubov šľachty. Vplyvom diela Johana Huizingu²⁰ a jeho nasledovníkov sa tieto povrchné názory udržiavali pri živote v podstate až do 70. rokov 20. storočia, keď sa zdvihla nová vlna záujmu odbornej verejnosti o problematiku rytierstva ako takého a o dôkladné poznanie dejín a reálnej hodnoty jednotlivých laických rytierskych rádov. V dôsledku veľmi malého množstva zachovaných prameňov (roztrúsených v archívoch a knižniciach, memoárovej a kronikárskej literatúre, vo forme ikonografických pamiatok), ako aj vinou prežívania nekritických fabulácií starších autorov sa užitočnosť a prvé plody tohto výskumu začali prejavovať až v priebehu 80. a 90. rokov nášho storočia a jeho prvé výsledky plne potvrdzujú významný spoločenský, ale najmä politický význam týchto spoločností. V súčasnosti je vedecky najkomplexnejšie spracovaná iba problematika všetkých laických rytierskych rádov z obdobia rokov 1325 – 1520 najvyššej kategórie – teda panovníckych rádov v zmysle Boultonovej klasifikácie²¹ bez ohľadu na ich teritoriálny pôvod, ako aj laické rytierske

¹⁹BOULTON, D'A. J. D.: Belts... c. d., s. 16 – 30.

²⁰HUIZINGA, J.: Jeseň stredoveku /Homo ludens. Bratislava 1990, s. 54, pôvodné holandské vydanie (Herfsttij der Middeleeuwen) pochádza z roku 1919.

²¹Najväčší znalec tejto problematiky Jonathan Boulton ako panovnícke rády klasifikuje také laické rytierske rády, ktoré založili panovníci alebo ktorých vodcovský úrad bol pripojený ku korune v kniežacích domíniách svojho zakladateľa a ktoré boli zamýšľané ako dedičné. Ich spoločným cieľom bola pomoc a odmena za verné služby kniežaciemu vodcovi (rádomý suverén). Vodca zvyčajne uplatňoval značný stupeň kontroly nad aktivitami rádu a nad výberom nových členov. Členovia boli často zaviazaní rôznymi vzájomnými záväzkami a zvyčajne boli zaviazaní predovšetkým klientskou prisahou vernosti a služby voči vodcovi rádu, ktorý im poskytoval ochranné služby. Hoci tieto rády boli veľmi často inšpirované starými duchovnými rytierskymi rádmi a čiastočne aj rozličnými legendárnymi rytierskymi spoločnosťami (opísanými v románoch, ktoré boli v tom čase veľmi populárne), ich zakladatelia si hlavnú štruktúru stanov prepožičali od laických liturgických spolubratstiev, veľmi pružných foriem organizácií, v ktorej boli skombinované rôzne cirkevné a laické záväzky a aktivity. Boulton ďalej laické rytierske rády člení na pravé rády (ktoré mali nejakú formu pravidiel alebo stanov a tie mali regulovať život a spoločné aktivity členov) a na pseudorády (boli iba voľnými skupinami šľachticov s formálnymi väzbami). Pravé rády ďalej člení na panovnícke, spolubratské, bratské a votívne, pseudorády potom člení na klientske a čestné. Uvedená klasifikácia poprednej autority na problematiku laických rytierskych spoločností vychádza z detailnej analýzy jednotlivých spoločností a je doteraz najkomplexnejšia a najprepracovanejšia. (BOULTON, D'A. J. D.: The Knights... c. d., s. XVII – XXI) Boulton spracoval problematiku panovníckych rádov v celoeurópskom kontexte, pričom každý rád podrobil podrobnej analýze v základnom okruhu problémov (historické pozadie vzniku, založenie a dejiny rádu, stanovy, pomenovanie, patrón rádu, členská základňa, privilégia a povinnosti členov, rádomé duchovenstvo, rádomé úradníci, spoločné aktivity, insígnia, formálny odev) a v závere sa úspešne pokúsil o zhrnutie a plastickú syntézu uvedených problémov.

rády a šľachtické spoločnosti rôznych kategórií na území nemecky hovoriacich krajín v období rokov 1331–1517.²² Podobne nevyrovnaná situácia je aj v stave výskumu laických rytierskych spoločností v teritoriálnych hraniciach stredovekého, resp. ranonovovekého Uhorska, na území ktorého vznikol jeden z najstarších laických rytierskych rádov stredovekej Európy a najstarší doložený laický rytiersky rád najvyššej kategórie – bratská milícia svätého Juraja z roku 1325. Niektorým rádom sa venovala už od 17. storočia relatívne veľká pozornosť (Dračí rád), aj keď nie vždy s adekvátnymi výsledkami, u niektorých (rytieri Zlatej ostrohy) dodnes absentujú základné poznatky o ich dejinách, príčinách vzniku a funkcii. Náš príspevok podáva sumárny pohľad na laické rytierske rády pôsobiace na území Uhorska od 14. do 20. storočia,²³ pokúša sa zmapovať stav historického bádania o nich bez ohľadu na zaradenie v klasifikačnej schéme a naznačiť nielen priority a smery historického výskumu, ale do značnej miery aj možnosti a realnosť tohto bádania.

Hoci starí Uhri boli bojovým jazdeckým národom, spôsobom boja a mentalitou sa výrazne odlišovali od západoeurópskeho štýlu vojenstva a boli vzdialení aj chápaniu novo sa etablojúcej spoločenskej funkcie rytierstva.²⁴ Aj keď s prvými prejavmi rytierskeho spôsobu života a ideológie sa v Uhorsku v dôsledku importu zo západnej Európy ojedinele stretávame už na prelome tisícročia (známe pasovanie kráľa Štefana I. Huntom a Poznanom mečom vo vlnách Hrona),²⁵ jeho esenciálne prejavy, medzi ktoré prioritne patrili obrad opásania rytierskeho meča a upevnenie ostrôh, sa v uhorskej spoločnosti až do konca 12. storočia udomáčňovali iba pozvoľne, zato však natrvalo.²⁶ Rytierstvo v západoeurópskom štýle sa v Uhorsku plne etablovalo v 1. polovici 13. storočia,²⁷ ale vrchol dosiahlo až v období vlády anjouovských panovníkov. Postupné prenikanie a upevňovanie rytierskych ideálov v uhorskej stredovekej spoločnosti v dôsledku malého množstva priamych prameňov môžeme sledovať iba štúdiom sekundárnych prameňov. Existencia osôb označených ako „*miles*“ je doložená už z obdobia prvých dvoch dekád 11. storočia v texte mravných poučení kráľa Štefana I. svojmu synovi Imrichovi,²⁸ resp. listinne z nášho územia z roku 1193.²⁹ Je však otázne, či ide o rytierov v ponímaní rytierskeho stavu, alebo iba

²²RANFT, A.: Adelsgesellschaften. Gruppenbildung und Genossenschaft im spätmittelalterlichen Reich. Sigmaringen 1994, KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A. (ed.): Ritterorden und Adelsgesellschaften im spätmittelalterlichen Deutschland. Ein systematisches Verzeichnis. Frankfurt 1991. Uvedená práca predstavuje akési repertórium všetkých známych rytierskych spoločností s využitím formy dotazníka (37 bodov v piatich základných kategóriách) pre každý rád. Práca má predovšetkým faktografický charakter a predstavuje mimoriadne vhodný východiskový materiál pre porovnávaciu analýzu a syntetické pohľady na jednotlivé okruhy problémov.

²³Uhorsko sa stalo dejiskom príprav založenia aj jedného duchovno-rytierskeho rádu, ktorého vojenská sila sa mala využiť v bojoch proti Turkom. Stanovy rádu Kristovho utrpenia v roku 1472 pripravil Matej Korvín, v konečnom dôsledku však ku založeniu rádu nedošlo. Rád však mohol tvoriť aj istú protiváhu voči rádu svätého Juraja, ktorého zakladateľom v roku 1469 bol ríšskonemecký cisár a Korvínov rival Fridrich III. Dobový odpis stanov rádu (Bayerische Staatsbibliothek München, Cg.m. 6006, fol 2r – 3v) publikoval SCHÖNHERR, G.: Krisztus kinszenvedésének rendje. Egy korabeli magyar nemes társaság emléke. Turul 4/1898, s. 106 – 107.

²⁴FÜGEDI, E.: Rittertum im mittelalterlichen Ungarn. In: Die Ritter. Burgenländische Landesausstellung 1990, Burg Güssing 4. Mai – 28. Oktober 1990. Burgenländische Forschungen Sonderband VIII. Eisenstadt 1990, s. 33.

²⁵„*Vierunt etiam istis diebus Hunt et Paznan qui sunt Stephanum regem in flumine Goron gladio theutonico more accinretunt.*“ Bilderchronik. Chronicon Pictum. Chronica de Gestis Hungarorum. Wiener Bilderchronik. Band I. Faksimiledruck, Weimar 1968, s. 29.

²⁶Ešte na prelome 13. a 14. storočia v Uhorsku stále nebol celkom udomácnенý obrad pasovania podľa nemeckého (t. j. západného) zvyku (čiže mečom), ako o tom vypovedá pasáž z veršovanej kroniky Otokara z Geul: „*von ivers vater hant ist mir die er bekant daz ich nach tiutschen orden ze ritter bin worden, des die Unger nicht phlegen.*“ Uvádza ENGLISH, E. – VOCELKA, K.: Das europäische Rittertum des Hoch – und spätmittelalters. Lebensform, Aufstieg und Krise einer Elite. In: Die Ritter... c. d., s. 22.

²⁷FÜGEDI, E.: Turniere im mittelalterliche Ungarn. In: FLECKENSTEIN, J. (ed.): Das ritterliche Turnier... c. d., s. 392.

²⁸Podľa Knihy mravných poučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi si kráľovič má vážiť a ctíť kniežatá a rytierov. In: MARSINA, R. (ed.): Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov. Budmerice 1997, s. 28 – 29.

²⁹„*Vrazlo et Stoyza, ... iobagiones castri de Trenchin, milites strenu*“ MARSINA, R. (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris slovaciae I., Bratislava 1971, s. 95, č. 103.

o jazdeckých bojovníkov z radov šľachty.³⁰ O sile rytierskych ideálov v Uhorsku celkom jednoznačne vypovedá aj postupný proces transformácie kultu svätého Ladislava (zomrel v roku 1095, kanonizovaný bol v roku 1192), ktorý prešiel vývojovým procesom od ideálneho kráľa a dynastického hrdinu cez kresťanského rytiera a rytierskeho kráľa až po postavenie národného svätca.³¹

Nezanedbateľný podiel na upevňovaní novovznikajúcej ideológie rytierstva mala aj literatúra. Hoci aj v prostredí uhorskej stredovekej šľachty boli nepochybne známe všetky žánre stredovekej literatúry – t.j. kurtoáznej lyriky, hrdinskej epiky a vagantskej poézie, ktoré čerpali z rytierskej tradície, do dnešných dní sa nezachovali žiadne literárne diela z tých čias.³² O ich dobrej znalosti však svedčia mená predstaviteľov uhorskej šľachty, inšpirované práve rytierskou literatúrou, ktoré sa objavujú od polovice 13. storočia³³ a zachovali sa aj správy o kontaktoch uhorskej šľachty s aktívnymi tvorcami a šíriteľmi literárneho ideálu rytierstva z radov francúzskych trubadúrov – uhorský kráľovský dvor v 12. storočí okrem iných navštívili aj Chrétien de Troyes, Pierre Vidal a Gaucelm Faidit.³⁴ Nepochybne silný vplyv na šírenie rytierskych ideálov mali aj príslušníci duchovno-rytierskych rádov, ktorí sa v priebehu 12. a 13. storočia usadili a začali aktívne vyvíjať svoju činnosť aj na území Uhorska.³⁵

Kvôli pretrvávajúcej absencii prameňov dnes ešte stále nevieme, akých rytierskych spoločností sa v úvode zmieňované cirkevné zákazy týkali a nepoznáme ich pomenovania a ani ich presné teritoriálne zaradenie. Celkom oprávnené však môžeme predpokladať, že tieto rytierske spoločnosti vznikali v prostredí s najvyššou rytierskou kultúrou a tým bola nepochybne oblasť stredovekého Francúzska, Anglicka a Nemecka. Prvým, alebo presnejšie najstarším písomne doloženým laickým rytierskym rádom, ktorý však na svoje označenie ešte nepoužil termín „rád“ (*ordo*),³⁶ bola uhorská bratská milícia svätého Juraja z 1. štvrtiny 14. storočia.

Ako pre mnohé iné, aj pre toto rytierske združenie je charakteristická takmer úplná absencia prameňov s výnimkou jediného, zato však významovo najdôležitejšieho – zakladajúcej

³⁰Podrobnejšie k významovému obsahu termínu „*miles*“ v tomto období pozri: RAPANT, D.: Drobné štúdie k slovenskému stredoveku V. *Milites, cives, civiles*. Slovenská archivistika XI/1976, č. 1, s. 88 – 109.

³¹KERNY, T.: Der Ladislauskult in Ungarn. In: *Die Ritter... c. d.*, s. 61. Už na pečati z roku 1291, na ktorej je svätý Ladislav zobrazený ako ochranný svätec alebo patrón Veľkokaradinskej diecézy, drží v rukách bojovú sekeru. Tá bola v priebehu 14. a začiatkom 15. storočia typickou zbraňou feudálnej jazdy, zatiaľ čo tvarovo podobná halapartňa sa v rovnakom období stala jednou z najpoužívanejších zbraní pechoty. KLUČINA, P. – ROMÁŇÁK, A.: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby I. (5. – 17. stolletí). Praha 1983, s. 173 – 175, 180. Bojová sekera bola atribútom aj nórskeho národného svätca, svätého Olafa. (SEITZ, H.: *Blankwaffen I. Geschichte und Typenentwicklung im europäischen Kulturbereich von der prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Braunschweig 1965, s. 238) V mladšom období býva svätý Ladislav takmer bez výnimky zobrazovaný ako rytier v plátovom brnení.

³²VIZKELETY, A.: *Literatur zur Zeit der höfisch-ritterlichen Kultur in Ungarn*. In: *Die Ritter... c. d.*, s. 85.

³³FÜGEDI, E.: *Rittertum... c. d.*, s. 34. Podrobnejšie pozri KURCZ, A.: *Lovagi kultúra Magyarországon a 13. – 14. században*. Budapest 1988, s. 313 – 314.

³⁴MINÁRIK, J.: *Stredoveká literatúra*. Bratislava 1977, s. 167. Chrétien de Troyes vo svojej poézii po prvý raz v dejinách stredovekej literatúry ospieval potulného rytiera, rovnako ako turnaje či heraldiku. (BARBER, R.: *The Knight... c. d.*, s. 111).

³⁵ZOMBORI, I.: *Lovagok és lovagrendek*. Bratislava 1988, s. 143 – 153, SLIVKA, M.: *Rádové domy v štruktúre osídlenia Slovenska a v jeho politických a sociálno-ekonomických vzťahoch (so zameraním na krížovnícke rády)*. In: *Archaeologia historica* 12, Brno 1987, s. 383 – 402.

³⁶Hoci sa dnes pre laické rytierske spoločnosti istého typu obecné používa pojem „rád“, v čase ich najväčšieho rozkvetu sa toto pomenovanie používalo predovšetkým pri označení mníšskych reholí a duchovno-rytierskych rádov. Zakladatelia laických rytierskych rádov do značnej miery aspoň spočiatku preferovali pomenovania „spoločnosť“, „združenie“ a ich alternatívne podoby, ktoré sa v období vrcholného stredoveku obecné považovali za synonymá s termínom „rád“ a slúžili na označenie laických rytierskych spoločností. Pojem „rád“ po prvý raz použil na označenie pomenovania laického združenia rytierov Alfonz Kastílsky pre svoj rád Šerpy v roku 1330. (BOULTON, D'A. J. D.: *The Knights... c. d.*, s. 454) Napríklad takmer zo stovky rytierskych spoločností, ktoré v rokoch 1331 – 1517 pôsobili v nemeckých hovoriacich krajinách, iba tri (rád svätého Antona z Kleve, rád Pelikána z Falcka a rád svätého Huberta z Jülichu) v čase svojej existencie použili na svoju identifikáciu pojem „rád“. (KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A.: *Ritterorden... c. d.*, s. 21). Zakladatelia laických rytierskych rádov sa takisto vyhýbali použitiu kríža vo svojich insigniách, pretože sa považoval za atribút duchovno-rytierskych rádov. (BOULTON, D'A. J. D.: *Belts... c. d.*, s. 15).

listiny rádu s nedatovanými stanovami a ich datovanými doplnkami z roku 1326.³⁷ Existencia milície alebo rádu svätého Juraja zostala utajená všetkým historikom všeobecných dejín, ako aj autorom faleristických prác až do začiatku 19. storočia. Hoci stanovy rádu boli publikované hneď v druhej dekáde 19. storočia, samotný rád historikov obdobia uhorskej vlády Karola I. Róberta príliš nezaujal. V priebehu tohto storočia sa mu okrajovo venovali iba ojedinelé práce³⁸ a situácia sa zlepšila až na konci nasledujúceho storočia,³⁹ keď najkomplexnejší rozbor a zhodnotenie rádu vykonal J. Boulton.⁴⁰

Rád bezprostredne súvisí s osobou uhorského panovníka Karola I. Róberta, príslušníka francúzskej anjouovskej dynastie. Pretože však vieme, že Karol inštitúciu laického rytierskeho spoločenstva nevyňašiel, pri konštituovaní vlastného rytierskeho združenia (milície) sa nevyhnutne opieral o staršie, pravdepodobne francúzske predlohy, na existenciu ktorých poukazuje už zmieňovaný cirkevný zákaz laických rytierskych spoločností (*colligationes, societas, conjurationes*) v juhofrancúzskych cirkevných provinciách Arles, Aix a Embrun v roku 1326.⁴¹ Inšpiráciu francúzskymi vzormi predpokladá aj Erik Fügedi, ale bez udania prameňov alebo iného vysvetlenia posúva založenie najstaršieho uhorského rádu už do roku 1318.⁴² Nezanedbateľný vplyv na formovanie rádu mohli mať aj rôzne laické liturgické spolubratstvá, ktoré od polovice 13. storočia pôsobili v severnom Taliansku⁴³ a ktoré boli po konštitucionálnej a právnej stránke totožné s laickými rytierskymi rádmí.⁴⁴

³⁷Magyar Országos Levéltár (ďalej len MOL) Budapešť, DL. 40483. Stanovy rádu boli publikované in: FEJÉR, G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VIII/3, Budae 1832, č. L., s. 163 – 170, MILLER, F. (ed.): Acta litteraria Musei Nationalis Hungarici. Tomus I., Budae 1818, s. 153 – 162. Faksimile listiny, transkripciu a maďarský preklad listiny publikoval PÖR, A. – SCHÖNHERR, G.: Az Anjou ház és örököse 1301 – 1439). In: SZILÁGYI, S. (ed.): A Magyar nemzet története III. Budapest 1895, medzi stranami 138 – 39.

³⁸Najstarší pokus o zhodnotenie rádu predstavuje poznámkový aparát ku 1. edícii listiny z roku 1818. V priebehu 19. storočia sa rádom zaoberali iba okrajovo rôzni autori pri rôznych príležitostiach (napríklad autori katalogu historickej časti milénarnej výstavy v Budapešti z roku 1896 in: Magyarország történeti emlékei az 1896 évi ezredéves országos kiállításon I. Budapest 1897, s. 86 – 88), komplexnejšie sa rádu venovala iba práca MAJLÁTH, B.: A „kalandos“ társulások. Századok XIX/1885, č. 7, s. 563 – 577.

³⁹V priebehu 20. storočia sa o existencii rádu viac-menej podrobnejšie zmienilo niekoľko autorov, ktorí sa zaoberali obdobím vlády Karola I. Róberta. Bol to predovšetkým HÖMAN, B.: Gli Angioini di Napoli in Ungheria. Rome 1938, s. 529, LÉONARD, G.: Les Angevins de Naples. Paris 1954, s. 30, ERDÉLZI, L.: Bajtarsi egyesületek a magyar lovagkorban. In: Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno Negyszázados Kulturpolitikai Működésének Emlékére. Budapest 1925, s. 249 – 258, HÖMAN, B. – SZEKÉLY, G.: Magyar történet II. Budapest 1938, s. 82 – 83 a niektorí ďalší autori. Omnoho väčšiu pozornosť rádu venovala KURCZ, A.: Lovagi kultúra... c. d., s. 128 – 32 a VESZPRÉMI, L.: Az Anjou-kori lovagság egyes kérdései. A szent György – lovagrend alapítása. Hadtörténeti Közlemények 107/1994, č. 1, s. 3 – 17. Slovenská historiografia rádu svätého Juraja s výnimkou jedinej populárnej práce GRAUS, I.: Tajomní rytieri sv. Juraja. (Po stopách najstaršieho laického rytierskeho rádu) Historická revue VII/1996, č. 8, s. 5 – 6 doteraz nevenovala žiadnu pozornosť.

⁴⁰BOULTON, D' A. J. D.: The Knights... c. d., s. 27 – 45. Rovnaký autor v súčasnosti pripravuje vydanie kritick-kej edície stanov tohto rádu spolu so stanovami všetkých rádov z kategórie panovníckych rádov.

⁴¹HEYDENREICH, B.: Ritterorden... c. d., s. 24.

⁴²FÜGEDI, E.: Turniere... c. d., s. 394.

⁴³Například Societa dei Griffoni, Societa del Cervo, Societa dei Vari, Societa de Beccai, Societa d' Armi, ktoré vznikli v priebehu 50. – 80. rokov 13. storočia v severotalianskej Bologni. Všetky tieto spoločnosti mali stanovy, ktoré obsahovali pevne určené pravidlá pre prijímanie nových členov, práva a povinnosti členov, termíny výročných zasadani, ustanovenia na reguláciu správania členov ako aj popis jednotného odevu a emblému. Mali zriadených úradníkov spomedzi svojich členov a často mali stanovenú kaplinku alebo iný sakrálny objekt na výkon svojich konfesijnálnych aktivít. Laické konfesijnálne spolubratstvá však boli výlučne meštianskou záležitosťou a ich hlavným poslaním bolo predovšetkým prejavovanie organizovanej laickej zbožnosti voči zvolenému kultu. Jedno z prvých doložených spolubratstiev vzniklo v roku 1208 v Paríži a v priebehu 13. a 14. storočia sa tento typ spoločnosti rozšíril zo západnej Európy až do Podunajska. V Uhorsku boli od roku 1348 zakladané bratstvá Božieho tela. (BOULTON, D' A. J. D.: The Knight... c. d., s. 25 – 27, JANKOVIČ, V.: Počiatky pomocných bratských pokladníc v stredoslovenských banských mestách. In: Banské mestá na Slovensku. Martin 1990, s. 104, heslo „Confraternity (Sodality)“ v elektronickej verzii práce The Catholic Encyclopedia. (1997) <http://www.knight.org/advent/cathen/04223a.htm> (13.10.1998). O sile vplyvu spolubratstiev na rytierske združenia vypovedá aj skutočnosť, že z celkového počtu 92 rytierskych spoločností, ktoré v období vrcholného a neskorého stredoveku pôsobili na území nemecky hovoriacich krajín, malo celých 70 spolubratskú formu organizácie. (PARAVICINI, W.: Die ritterlich-höfisches Kultur des Mittelalters. München 1994, s. 14).

⁴⁴KEEN, M.: Chivalry. New Heaven – London 1984, s. 181.

Obsah prvej časti zakladajúcej listiny so stanovami spoločnosti („*Item singulis annis debet augmentari fraternalis societas ista, uno articulo in melius...*“) a datovanie doplnku stanov pod hlavným textom listiny dňom sviatku svätého Juraja roku 1326 však nepochybne kladie vznik spoločnosti do roku 1325, čomu plne zodpovedá aj politická situácia v Uhorsku, priaznivá aktu založenia rytierskej spoločnosti. Napriek plánu neapolských Anjouovcov na zisk uhorského kráľovského trónu, ktorým dal podobu neapolský kráľ Karol I. v roku 1269,⁴⁵ sa tento politický cieľ s pomocou pápežskej kúrie podarilo realizovať až jeho pravnukevi Karolovi I. Róbertovi, ktorý bol v rokoch 1307 – 1310 viacnásobne zvolený a viacnásobne korunovaný za uhorského panovníka.⁴⁶ Priaznivé výsledky prestavby hospodárskej a sociálnej štruktúry Uhorska v období konsolidácie panovníckej moci po definitívnom potlačení vlády oligarchov v priebehu 20. rokov 14. storočia⁴⁷ Karolovi umožnili aj podporu a transformáciu rytierstva so snahou priblížiť ho západným vzorom. Úsilím o zatraktívnenie image spoločnosti, nad ktorou si ponechal aktívnu kontrolu, sa usiloval dosiahnuť, aby práve rytierstvo, (zjednocujúce stavovskú, ale aj vojenskú zložku) tvorilo pevnú oporu panovníckej moci. Jedným z prvých krokov na dosiahnutie uvedeného cieľa bolo vytvorenie novej aristokracie z radov kráľových prívržencov.⁴⁸ Podobne ako všetci panovníci tých čias, aj Karol sa usiloval vytvoriť veľkolepý kráľovský dvor, na ktorom veľkú úlohu mali zohrávať rytierske ideály tak, ako to bolo na dvore jeho otca v Neapoli. Pretože príslušníci mladej šľachty (s výnimkou jej príslušníkov z radov cudzincov, akými boli napríklad Drugetovci) boli pred Karolovým nástupom na uhorský trón týmito ideálmi prakticky nedotknutí, mladý panovník na podporu a zvýšenie atraktivity rytierstva úspešne použil najrôznejšie metódy – od poriadania rytierskych turnajov v rozpore s oficiálnymi stanoviskami cirkvi na tento šľachtický šport,⁴⁹ cez podporu miestami až prehnaných prejavov rytierskej etiky,⁵⁰ zvýšenú frekvenciu udeľovania erbových znamení,⁵¹ založenie inštitúcie dvorských rytierov a panošov⁵² až po vytvorenie exkluzívneho rytierskeho spoločenstva.

Absencia panovníka v preambule stanov, ktorých vydavateľom bola priamo spoločnosť rytierov („*Nos universitatis societatis fraternalis militiae titulo Sancti Georgii insigniti*“), ako aj enumerácia prelátov a ostatných duchovných osôb, so súhlasom ktorých sa rád zakladal (7 biskupov vedených uhorským primasom, početní opáti a ďalší kňazi, pri tejto príležitosti zhromaždení v ostrihomskej kapitule), niektorých starších bádateľov viedla ku nesprávnemu záveru, že v prípade uhorského rádu alebo milície svätého Juraja išlo o duchovno-rytiersky, a nie o laický rád.⁵³ V skutočnosti je panovníkova vodcovská úloha zreteľná z obsahu viacerých článkov stanov, charakter rádu je v plnom súlade s definíciou najvýznamnejšej kategórie zo širokej skupiny laických rytierskych rádov – panovníckych rádov, a ani približne sa nepodobá (s jedinou bezvýznamnou výnimkou formálnej podoby odevu rytierov) skutočným duchovno-rytierskym rádom.

⁴⁵BREZOVAKOVÁ, B.: Politický zápas Anjouovcov o uhorskú korunu. Historický časopis 39/1991, č. 6, s. 569 – 570.

⁴⁶Kol.: Dejiny Slovenska I. (do roku 1526), Bratislava 1986, s. 310–311.

⁴⁷Tamže, s. 316.

⁴⁸Opozíciu, oslabenú smrťou jej hlavných vodcov a porážkami vojsk oligarchov na bojových poliach sa Karol usiloval ešte viac potlačiť vylúčením jej príslušníkov z dôležitých úradov v správe kráľovstva a svoju dôveru presunul na svojich prívržencov spomedzi príslušníkov cudzej a domácej nižšej šľachty, ktorí si zaväzoval štedrými majetkovými donáciami. Podrobnejšie pozri FÜGEDI, E.: *Castle and Society in Medieval Hungary. (1000 – 1437)* Budapest 1986, s. 103 – 119.

⁴⁹Pápež Ján XXII. v roku 1316 s odvolaním sa na bulu Klementa V. obnovil zákazy turnajov. KRÜGER, S.: *Das kirchliche Turnierverbot...* c. d., s. 419. V tejto súvislosti je zaujímavé, že jednou z povinností rytierov milície svätého Juraja bola aktívna účasť na rytierskych turnajoch.

⁵⁰Karol I. Róbert napríklad v roku 1319 svojmu súperovi v turnaji, dvorskému panošovi magistrovi Štefanovi z rodu Hunt – Poznanovcov, ktorému pri boji vyrázil tri zuby, ako náhradu za ne daroval tri dediny. Listinu publikoval FEJÉR, G.: *Codex...* c. d., VIII/2, č. LXXIV., s. 210–212.

⁵¹VRTEL, L.: *Osem storočí slovenskej heraldiky.* Martin 1998, s. 50

⁵²„*aule regie milites*“, „*aule regie iuvene*“. Uvádza FÜGEDI, E.: *Rittertum...* c. d., s. 35.

⁵³MAJLÁTH, B.: „*kalandos*“... c. d., s. 569 – 571.

Hoci preambula stanov výslovne uvádza, že rád bol založený na ochranu kresťanských obyvateľov uhorského kráľovstva pred útokmi „nespočetných húfov neveriacich“ a mal slúžiť na obranu nielen proti vojenskej, ale najmä ideologickej deštrukcii Uhorska pohanmi upevnením vernosti a lojality jeho obyvateľov voči panovníkovi účinným zamedzovaním „zvyšovania počtu neveriacich z radov veriacich“, skutočné pohnútky založenia rádu boli diametrálne odlišné. Uvedené slová stoja na začiatku dlhej série viac či menej kvetnatých fráz a ustálených spojení, ktoré azda pod vplyvom cieľov duchovno-rytierskych rádov, ako aj v dôsledku panovníkovej štandardnej úlohy cirkevného ochrancu sprevádzajú uvedenie stanov takmer každého laického rytierskeho rádu rozličných kategórií, pričom v skutočnosti tieto rády (azda s ojedinelou výnimkou cyperského rádu Meča z roku 1347, ktorého stanovy sa však nezachovali a nepoznáme teda ani obsah jeho preambuly)⁵⁴ neboli prioritne zakladané ako bojové združenia šľachty s cieľom vedenia svätej vojny a zdá sa, že vojna v ich skutočných aktivitách zohrávala iba veľmi nepatrnú, ak nie celkom nijakú úlohu.⁵⁵

Stanovy počet členov spoločnosti obmedzovali na 50, pričom na prijatie nového člena bol okrem viac ideálnych než reálnych vlastností uhorského stredovekého šľachtica (osobnej pokory a miernosti povahy, ktorá nevyvoláva rozbroje) potrebný aj súhlas všetkých rytierov. Kandidát sa o uvedení počtu musel uchádzať priamo u panovníka, ktorý síce stál v pozadí spoločnosti (nezastával neskôr zvyčajnú funkciu rádového suveréna alebo veliteľa), ale bol nepochybnou hlavou rádu. Adept na prijatie po ročnej skúšobnej dobe skladal prísahu poslušnosti panovníkovi a následne až do smrti už rád nikdy nemal opustiť s výnimkou vylúčenia ako zradcu a krivoprisažníka. V takom prípade musel počítat s povinnou odvetou ostatných príslušníkov rádu. Zradcom sa mohol stať v prípade, ak udržiaval styk s nepriateľom alebo ak vyvolával rozbroje medzi rytiermi rádu.

Rytieri si mali navzájom preukazovať úctu a pomoc, a to ako v mieri, tak aj vo vojne a tiež si mali byť vzájomne nápomocní pri spoločenskom vzostupe. Ak by napriek zákazu niektorý spomedzi nich hanil alebo ohováral iného rytiera, za trest mal v nasledujúci pondelok na raňajky zjesť peceň chleba zmiešaný s popolom. Stanovy tiež predpisovali vykonať satisfakciu za rytiera, ktorému bola spôsobená neprávosť, alebo ak bol okradnutý. Rád formálne viedli dvaja sudcovia pre svetskú a duchovnú oblasť, ktorí vo svojom rozhodovaní podliehali panovníkovi. Úlohou sudcov bolo riešiť a urovnávať vzájomné spory členov rádu, asistovali pri prijímaní nových členov a od roku 1326 mali zvolávať príslušníkov rádu na pravidelné mesačné zasadania.⁵⁶

Dôležitou súčasťou života rádových rytierov bolo dodržiavanie predpísaných rádových ceremonáliov, ako aj plnenie liturgických alebo sociálnych záväzkov. Rytieri mali každý piatok nosiť predpísaný odev v podobe čiernej, po kolená dlhej kutne s rádovým mottom na hrudi.⁵⁷ Nedodržanie predpísaných povinností sa malo trestať celodenným pôstom. V prípade absencie insígnie na odevu musel postihnutý rytier zaplatiť pokutu a zaobstarat si novú insígniu. V prípade úmrtia člena spoločnosti mali všetci zostávajúci členovia rádu dať odsľúžiť desať omší a všetci (s výnimkou ťažko chorých alebo zaneprázdnených službou panovníkovi) sa museli osobne zúčastniť na omši za spásu jeho duše a na jeho pohrebe. Každý piatok sa mali zúčastňovať na rannej pobožnosti a po celý deň mali vystupovať s vážnou tvárou. V uvedený

⁵⁴Neutichajúci zápal a nadšenie cyperského kráľa Petra pre boj proti moslimom bol aj jednou z príčin, ktoré viedli ku jeho zavraždeniu vlastnou šľachtou v roku 1369. Ku dôvodom vraždy pozri podrobnejšie in: EDBURY, P.: The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191 – 1374. Cambridge 1994, s. 173 – 179.

⁵⁵Uvedený fenomén treba v budúcnosti podrobiť komplexnejšiemu výskumu.

⁵⁶Podobnú funkciu arbitrov vo vzájomných sporoch členov rádu plnili aj sudcovia, menovaní spomedzi príslušníkov Dračieho rádu. Pozri listinu z 8. novembra 1411 in: BORSA, I.: Zsigmondkori okléveltár III. (1411– 1412) Budapest 1993, č. 3490, s. 727 – 728.

⁵⁷„In veritate iustus sum huic fraternali Societati“. Toto heslo je veľmi podobné textu prísah severotalianskych mestských liturgických bratstiev z 2. polovice 13. storočia – „Juro de assere buono et fidele ad questa venerabile compagna“. Uvádza VESZPRÉMI, L.: Az Anjou-kori lovagság... c. d., s. 8.

deň sa mali obzvlášť vyvarovať všetkých sporov a okrem jedného denára, oferovaného v prospech príslušného kostola, sa mali pomodliť 10 otčenášov a 10 zdravasov.

V prípade, ak sa rytieri nachádzali na kráľovskom dvore, mali sa pod hrozbou pokuty stravovať v spoločnej jedálni, pričom zvyšky stravy sa mali dávať chudobným. Rytieri sa mali trikrát ročne (vo sviatok rádového patróna, svätého Juraja, vo sviatok narodenia Panny Márie a ôsmy deň po Novom roku) schádzať na spoločných zasadaniach. Tí, ktorí boli prítomní na kráľovskom dvore, sa mali stretávať na spoločných zasadaniach raz mesačne a na týchto stretnutiach sa mali riešiť aktuálne problémy kráľovstva. Stanovy rádu ďalej obsahujú veľké množstvo najrôznejších ustanovení (ich celkový počet je 69), ktoré sú zamerané na podporu rytierskeho správania, úpravu vzťahov medzi rytiermi navzájom a medzi rytiermi na jednej strane a panovníkom na strane druhej.⁵⁸

Obsah stanov rádu zreteľne poukazuje na úsilie panovníka o upevnenie spojenectva najvýznamnejších, jemu verných príslušníkov uhorskej šľachty s cieľom regulácie ich správania podľa potrieb panovníka a so snahou o odstránenie všetkých prípadných ohnísk vzájomných rozporov. Zisk členstva v ráde predstavoval pre rytiera nepochybne výhody – okrem nemalej spoločenskej prestíže mali rytieri z častého pobytu v panovníkovej blízkosti nepochybne majetkový prospech. Ďalej mohli byť súdení iba dvoma sudcami spomedzi ich stredy, ktorých si sami volili, čiže boli vyňatí z dosahu riadneho súdnictva kráľovstva, mali právo žiadať od miestnej jurisdikcie satisfakciu za nečlenov, ktorí im nejakým spôsobom spôsobili ujmu, prostredníctvom sudcov rádu boli oslobodzovaní od trestov za porušenie prísah a zároveň získavali nemalé politické záruky. Je len príznačné, že úlohy rádu v oblasti obrany cirkvi a pravej viery, ktoré boli zoširoka proklamované v preambule rádu, našli v stanovách našli iba skromné miesto prostredníctvom neurčitej povinnosti brániť a chrániť materskú svätú Cirkev všetkými spôsobmi a duchovne prispievať k rozvoju tejto cirkvi prostredníctvom modlitieb. Pre mlčanie prameňov nepoznáme, do akej miery sa realizovali jednotlivé body stanov a k dispozícii zatiaľ nie sú žiadne ďalšie údaje o činnosti a aktivitách rádu počas jeho celej existencie, ktorá podľa svedectva zachovanej listiny so stanovami trvala minimálne dva roky (1325 – 1326), ale ktorá bola nepochybne omnoho dlhšia – na základe poznania politických dejín Uhorska, ako aj analógií s mnohými inými rádmi nie je dôvod domnievať sa, že abstencia alebo chudoba prameňov svedčí o rýchlym zániku spoločnosti. Je nanajvýš pravdepodobné, že rád jestvoval v nejakej podobe, ktorá však nemusela byť nevyhnutne totožná s podobou, aká je stanovená v zakladajúcej listine rádu, minimálne do smrti Karola I. Róberta v roku 1342 a rád s veľkou pravdepodobnosťou jestvoval aj za vlády Karolovho syna, Ľudovíta I. Veľkého, ktorý rovnako ako jeho otec, je všeobecne považovaný za podporovateľa rytierskych tradícií a za rytierskeho panovníka.⁵⁹ Naopak, reálny je zánik rádu v období vnútorných bojov šľachty o zisk podielu na politickej moci po smrti Ľudovíta I. v roku 1382. Objasnenie prípadnej transformácie rádu, upresnenie členskej základne a podiel jeho príslušníkov na reálnej politickej moci počas vlády Karola I. Róberta rovnako ako aj stanovenie aktivít rádu patrí ešte stále medzi doposiaľ nevyriešené úlohy historiografie a je otáznou, či sa ich pre limitovaný počet a výpovednú hodnotu prameňov z tohto obdobia vôbec niekedy podarí uspokojivo vyriešiť.

V poradí druhý laický rytiersky rád súvisí s osobou Karola II. Malého z Drače. Na jeho osobu sa už tradične zvykneme pozeráť výlučne cez prizmu uchvatiteľa uhorského kráľovského trónu v búrlivých 80. rokoch 14. storočia. V slovenskej historiografii vystupuje ako málo výrazná, epizódna postava, ktorá je zaujímavá iba v súvislosti so svojim dvojnásobným krátkym poby-

⁵⁸Podrobný rozbor stanov rádu pozri in: BOULTON, D'A. J. D.: *The Knights... c. d.*, s. 27 – 45.

⁵⁹Je však paradoxné, že napriek tomu pramene, ktoré by ho bezprostredne spájali s rytierstvom, sú viac než ojedinelé. O jeho bezprostrednej podpore uhorského rytierstva priamo svedčí iba jedna listina z roku 1365 a dve listiny z roku 1348. (VESZPRÉMI, L.: *Az Anjou-kori... c. d.*, s. 12 – 16). Oproti tomu bol však jediným z európskych panovníkov a vládnucich kniežat, ktorý počas okružnej cesty cyperského kráľa Petra I. z Lusignanu po európskych panovníckych dvoroch od októbra 1362 do júna 1365 prisľúbil osobnú účasť na jeho plánovanej krížovej výprave. (GRÓDECKI, R.: *Konges Krakowski* v roku 1364. Kraków 1995, s. 69).

tom v Uhorsku, akciami podniknutými na získanie kráľovskej koruny a tragickou smrťou z rúk atentátnikov. Je paradoxné, že tento málo významný uhorský panovník v čase svojej korunovácie za kráľa Neapolska (Pevninskej Sicílie) v roku 1381 založil laický rytiersky rád Lode (*L'Ordre de la Nef*), ktorý napriek krátkosti svojej existencie mal najrozsiahlšie a najprepracovanejšie stanovy spomedzi všetkých laických rytierskych rádov vrcholného a neskorého stredoveku, resp. raného novoveku, ktoré svedčili o veľkých ambíciách jeho zakladateľa.⁶⁰

Inšpiratívne zdroje založenia Karolovho rádu sa dnes už dajú len ťažko zistiť. Celkom dobre to mohol byť najstarší rytiersky rád jeho uhorského predchodcu na tróne a menovca, Karola I. Róberta z roku 1325/1326, keďže Karol Malý bol od roku 1365 vychovávaný na uhorskom kráľovskom dvore Ľudovíta Veľkého. Stanovy rádu Lode obsahujú mnohé paralely so stanovami milície svätého Juraja, ako aj niektoré celé prevzaté pasáže textu. Postoj Karola Malého ku uhorskému panovníckemu dvoru najlepšie charakterizuje článok 55 stanov rádu Lode, týkajúci sa povinností kniežaťa a rytierov. Ten zaväzoval vodcu rádu a jeho nasledovníkov vo funkcii rádového suveréna, že nebudú nikdy konať proti rímskej cirkvi a proti uhorskému kráľovi Ľudovítovi I.⁶¹ Rovnako dobrým vzorom však mohol byť aj starší neapolský rád svätého Ducha z Pravej túžby, ktorý sa všeobecne nazýva rádom Uzla. Tento rád založil v deň svojej korunovácie v máji 1352 druhý manžel Karolovej sesternice, kráľovnej Jany I., Ľudovít z Taranta⁶² a v stanovách rádu Lode sa objavujú reminiscencie aj na tento rád v podobe textových paralel. V neďalekom Savojsku v roku 1350 gróf Amadeus VI. založil rád Čiernej labute,⁶³ ktorý od roku 1364 nahradil rádom Náhrdelníka.⁶⁴ Inšpirujúcimi však mohli byť aj rôzne severotalianske mestské spolubratstvá, ktoré tu vznikali od polovice 13. storočia.⁶⁵ Nemôžeme však zabudnúť ani na prípadný vplyv milície svätého Juraja, ktorú založil v rokoch 1371 – 1379 aragónsky kráľ Peter IV. Obradný. Ten po smrti svojho bratancia Fridricha III. v roku 1377 uplatňoval svoje nároky na vrátenie neapolského kráľovstva.⁶⁶ Nepochybný je aj vplyv starších duchovno-rytierskych rádov, a to rádu rytierov a špitálnikov svätého Jána Krstiteľa z Jeruzalema (johanitov), rádu rytierov Panny Márie v Jeruzaleme (Nemeckých rytierov) a rádu úbohých rytierov Šalamúnovho chrámu v Jeruzaleme (templárov), a to predovšetkým vo formálnej výstavbe a v rozsahu textu stanov rádu Lode.⁶⁷ Nezanedbateľný vplyv na samotnú myšlienku založenia rytierskeho rádu mala nepochybne aj okružná cesta cyperského panovníka Petra I. z Lusignanu spolu s kancelárom Filipom de Mézières po európskych panovníckych dvoroch v rokoch 1361 – 1364, ako aj vplyv myšlienok rytierskeho „fanatika“ Filipa de Mézières, vyjadrených v textoch predznamenávajúcich založenie jeho vlastného rádu Kristovho utrpenia (Pašijového rádu).⁶⁸ Hoci existencia rádu Lode bola známa z odbornej

⁶⁰BOULTON, D'A. J. D.: *The Knights*.... c. d., s. 323.

⁶¹Ľudovít bol tátorom Karola II. Malého. (BOULTON, D'A.J.D.: *The Middle French Statutes of the Monarchical Order of the Ship* (Naples, 1381). A Critical Edition with introduction and Notes. In: *Medieval Studies Vol. XLVII/1985*, Pontifical institute of medieval studies, Toronto 1985, s. 241).

⁶²BOULTON, D'A. J. D.: *The Knights*.... c. d., s. 292.

⁶³Stanovy rádu sú publikované in: *Order of Black Swan. Chronique 18/1998*, (1998), <http://www.chronique.com/Library/Knights/blswan.htm> (1. 6. 1998).

⁶⁴BOULTON, *The Knights*.... c. d., s. 249. Rád jestvuje dodnes pod názvom rád Najsvätejšieho Zvestovania Našej Panej, pričom ku zmene jeho stanov a názvu došlo z iniciatívy Karola III. v roku 1518. (*Statutes of the Supreme Order of the Most Holy Annunciation of the Royal House of Savoy*. (transl. Louis A. M. Mendola, 1992) Caltrap's corner (1998), <http://caltrap.bbsnet.com/statutes.htm> (16. 1. 1998).

⁶⁵VESZPRÉMI, L.: *Az Anjou – kori...* c. d., s. 8 – 9.

⁶⁶BOULTON, D'A. J. D.: *The Knights*.... c. d., s. 281 – 282.

⁶⁷Zatiaľ čo stanovy milície svätého Juraja obsahovali 69 ustanovení, ktoré boli vyjadrené približne 1400 slovami, stanovy rádu Lode, podobne ako stanovy duchovno-rytierskych rádov boli omnoho obširnejšie – obsahovali 383 ustanovení, ktoré boli vyjadrené približne 17 000 slovami. Podrobnejšie ku rozboru stanov pozri in: BOULTON, D'A. J. D.: *The Middle*... c. d., s. 200 – 215.

⁶⁸Podrobnejšie pozri HAMDY, A. H.: *Philippe de Mézières an the New Order of the Passion I. Bulletin of the Faculty of Arts, Alexandria University in Egypt 17/1963*, s. 49 – 54.

literatúry od roku 1613,⁶⁹ až do 30. rokov 20. storočia v nej prežívali zásadne dezinformácie, ktoré mal od roku 1642 na svedomí Jozef Micheli Márquez.⁷⁰ Prvé reálne údaje o ráde (bez uvedenia prameňov) sa objavili až v prácach Emila Léonarda,⁷¹ ale definitívne reálny obraz problematiky tohto rádu priniesli až závery J. Boultona zo 70. – 90. rokov 20. storočia,⁷² ktoré vznikli na základe rozboru ním objavených a publikovaných dvoch rukopisných exemplárov stanov rádu.⁷³

Cieľom existencie rádu podľa zakladateľových slov v obsírnej preambule stanov bola nielen tradične proklamovaná služba a obrana katolíckej cirkvi a troch stavov spoločnosti, ale aj pomsta smrti Ježiša Krista a dobytie svätej Zeme z rúk moslimov.⁷⁴ V skutočnosti však opätovne išlo o exkluzívnu šľachtickú spoločnosť, ktorá bola vytvorená na podporu služieb jej rádovému suverénovi a zakladateľovi predovšetkým v oblasti politiky a vojenstva. Obsahom stanov, ktoré boli formulované v duchu najlepších tradícií rytierskej a kresťanskej ideológie, bolo zabezpečenie vernej a lojálnej služby rytierov rádu voči hlave rádu (vrátane nerytierskeho donášania na vlastných druhov), ako aj vzájomného spojenectva jednotlivých rádových rytierov. Dôležité miesto zaujímal aj proklamácia podpory rytierskeho spôsobu správania. Obsah stanov, ako aj politické podmienky, v ktorých rád vznikol, jednoznačne napovedajú, že rád Lode plnil (či skôr mal plniť) úlohy elitného vojenského zboru a politického klubu, alebo politickej strany.⁷⁵

Počet rytierov rádu nebol pevne stanovený, ale zato boli pozoruhodne presne definované potrebné kvality uchádzača o vstup do rádu.⁷⁶ Rádovi rytieri boli povinní slúžiť a podporovať rádového suveréna, pomáhať mu v znovuzískaní jeho „strateného dedičstva“ (jeruzalemského kráľovstva, Sicílie, konštantinopolského cisárstva a grófstiev Piemont a Provence), brániť suveréna a všetkých rytierov rádu proti ostatným osobám, zúčastňovať sa na bohoslužbách, dodržiavať pôsty a zúčastňovať sa na pohrebných slávnostiach za zomretých členov rádu. Rytieri mali prísne zachovávať mlčanlivosť o tajomstvách rádu a všetky zistené akty nepriateľstva voči osobe suveréna alebo rádu ako celku mali okamžite oznámiť. Na pravidelných zasada-

⁶⁹COLLENUCIO, P.: *Compendio dell' istoria del Regno di Napoli*. Venezia 1539, ďalšie vydania boli v rokoch 1541 a 1552 a nová edícia so zmienkou o ráde vyšla v roku 1613.

⁷⁰MICHELI MÁRQUEZ, J.: *Tesoro militar de cavalleria*. Madrid 1642. Podľa tohto autora sa rád nazýval rádom Argonautov svätého Mikuláša, mal byť pod ochranou svätého Mikuláša z Myry, patróna námorníkov a ochrancu Pevninskej Sicílie, jeho príslušníci sa mali každoročne stretávať v deň svätcovho sviatku v katedrále svätého Mikuláša v Bari, pričom mali mať oblečený biely odev. Márquez patril do skupiny autorov, ktorí v snahe priniesť čitateľom čo najúplnejšie a najkomplexnejšie informácie o každom ráde, neváhal publikovať celkom vymyslené údaje, ako to bolo aj v tomto prípade.

⁷¹LÉONARD, É. G.: *Histoire de Jeanne I.e, reine de Naples, comtesse de Provence I. – II.* Paris 1932 – 1937.

⁷²BOULTON, D'A. J. D.: *The Origin and Developement of the Curial Orders of Chivalry 1330 – 1470*. Oxford 1975, Tenže: *The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe 1325 – 1520*. Woodbridge 1987, druhý vydanie v roku 1995, Tenže: *The Middle French Statutes of the Monarchical Order of the Ship (Naples, 1381)*. A Critical Edition with introduction and Notes. In: *Medieval Studies Vol. XLVII/1985*, Pontifical institute of medieval studies, Toronto 1985, s. 168 – 271.

⁷³Rukopis z Pensylvánie, Van Pelt Library, University of Pennsylvania, inv.č. MS French 83, rukopis z Turína, Biblioteca Nazionale Univerzitaria Torino, inv. č. MS L III.29.

⁷⁴Stanovy, preambula.

⁷⁵BOULTON, D'A.J.D.: *The Knights...* c. d., s. 323.

⁷⁶Na rozdiel od mnohých iných rádov, ktoré vlastnosti rádového rytiera vôbec nešpecifikovali, alebo ak, tak len vo všeobecnej rovine, stanovy rádu Lode predpisovali až kuriózne podrobne vlastnosti budúceho rytiera rádu. Kandidát na rytiera musel mať predovšetkým dobrú povesť, byť verným katolíkom, musel byť zdravý a mať v poriadku končatiny, aby mohol dobre narábať so zbraňami, nesmel byť duchovným rytierom, musel byť smelý a chrabrý alebo taký, od ktorého sa očakávala smelosť a chrabrosť po vstupe do rádu a mal byť múdrym a rozvážnym šľachticom vznešeného vzhľadu. Zároveň mal byť známy niektorému z rádových rytierov, ktorý preberal záruku za jeho bezúhonný život a stav. Uchádzač o vstup do rádu nesmel byť sudcom, advokátom, lekárom, obchodníkom, úžerníkom, kacírom alebo rozkolníkom, členom žiadneho iného rádu, nepriateľského voči rádu Lode, v čase prevzatia rádovej insígnie nesmel byť v spojení so žiadnym nepriateľom rádového suveréna alebo ktoréhokoľvek z rytierov rádu, nesmel byť podlý a nečestný, zbabelec, zradca, hluchý a nesmel mať žiadne nedostatky v konverzácii. (Stanovy, článok 2).

niach rádu (4 zasadania ročne trvajúce spolu 36 dní) sa riešili spory príslušníkov rádu, trestali sa zistené porušenia stanov, zapisovali sa hrdinské skutky rytierov do osobitných, na to pripravených kníh, prijímali sa noví príslušníci rádu a konali sa hostiny a bohoslužby.⁷⁷

Insigniu rádu predstavovala loď typu koga bez garnitúry (výstroja) na morskej hladine.⁷⁸ Na rozdiel od mnohých iných rytierskych rádov insignia rádu Lode, ktorá sa musela nosiť upevnená na ľubovoľnom mieste odevu každý deň v roku, neslúžila iba ako znamenie príslušnosti ku rytierskej spoločnosti, ale zároveň ako viditeľné znamenie osobných zásluh alebo povedané modernou terminológiou, výkonnostný odznak. V prípade vykonania hrdinských skutkov sa loď mohla doplniť jednotlivými súčiastkami výstroje v rôznych farbách.⁷⁹ Keďže rád jestvoval iba krátkych päť rokov, je otázne, či dokázal plniť zakladateľove predstavy alebo či dokonca v nejakej forme po svojom založení pretrvával, resp. vykonával požadované funkcie v búrlivom období Karolových zápasov o záchranu svojho neapolského a o zisk uhorského trónu. Bolo by tiež nepochybne zaujímavé zistiť, či sa Karolovi podarilo rád čo i len sčasti preniesť do uhorského prostredia, pretože by mu mohol pomôcť pri získavaní potrebných politických spojencov, aj keď krátkočasť času jeho uhorskej vlády takéto využitie rádu zrejme vôbec neumožnila.⁸⁰

Koncom roka 1408 bol založený Dračí rád (*Societas cum signo draconis, Gesellschaft mit dem Trakchen*). Vznikol v počiatkových búrlivých rokoch uhorskej vlády Žigmunda Luxemburského, ktoré sa odohrávali v znamení dramatického zápasu o udržanie si uhorského kráľovského trónu. Rád vznikol ako formálne odôvodnenie existencie barónskej ligy Gorjanský – Celjanský, ktorej členom sa stal aj uhorský panovník. Založenie rádu bolo v tomto kontexte vynútenou akciou a jeho stanovy z 12. decembra 1408 predstavujú právnu kodifikáciu uvedenej politickej skupiny, ktorá bola navonok prezentovaná v zamaskovanej podobe vtedy módného rytierskeho rádu. Hoci panovník bol k tomuto kroku donútený tlakom vonkajších faktorov, v konečnom dôsledku sa to ukázalo veľmi účinné. Po vzniku rádu nastalo utíšenie politických rozporov a stabilizovalo sa Žigmundovo postavenie v kráľovstve.⁸¹ Uhorský panovník si aj za cenu straty veľkej časti osobného i kráľovského majetku a čiastočne aj kráľovskej prestíže v Uhorsku dokázal zabezpečiť pomocou členov Dračieho rádu a ich príbuzných v krajine pokoj, upevnil svoje postavenie na uhorskom kráľovskom tróne a uvoľnil si tým ruky pre ďalšie dôležité akcie v cudzine – predovšetkým pre zisk českej a ríšskonemeckej koruny. Neveľmi pevné pozície uhorského panovníka si Žigmund Luxemburský upevňoval donáciami panstiev členom svojej ligy. Pod záštitou rytierskej spoločnosti v Uhorsku došlo ku značnému preskupeniu moci a začal sa rýchly mocenský vzostup rodín, ktoré mali svoje zastúpenie v Dračom ráde.⁸² Rast sily malej skupiny šľachticov, mohutná koncentrácia pôvodne kráľovského majetku v ich rukách a citeľné oslabenie kráľovskej moci boli nevyhnutnou daňou

⁷⁷Stanovy, články 18 – 152.

⁷⁸Lod' mala podľa slov zakladateľa predstavovať Noemovu archu, pomocou ktorej bol zachránený ľudský rod, loď, na ktorej starí grécki a rímski hrdinovia hľadali a dobýjali rozličné krajiny, získavali slávu a preukazovali odvahu a statočnosť, Pannu Máriu, svätú Cirkev, plavidlo Veľkého rybára, zmietajúce sa v búrke na mori, ktoré bude rád ochraňovať atď. (Stanovy, preambula).

⁷⁹Napríklad pre pridanie prvého kormidla sa rytier musel zúčastniť bitky so Saracénmi, heretikmi alebo schizmatikmi, v ktorej na jeho strane stálo 1500 mužov a na strane protivníka prinajmenšom ako 2000 mužov. V bitke sa musel preukázať ako jeden z popredných bojovníkov a dobrý rytier. Za splnenie ďalších úloh (zúčastniť sa výpravy do Svätej zeme, dobyť mesto alebo hrad atď.) mohol insigniu doplniť druhým kormidlom, veľkým kormidlom, kotvou, zlatými, červenými, modrými, bielymi, zelenými, sivými a kovovými lanami, dvoma druhmi plachiet, koruhvami a hlavnou koruhvou upevnenou na stožiarovom koši. (Stanovy, článok 131 – 145).

⁸⁰Rád v každom prípade zanikol po Karolovej smrti z rúk atentátnikov v roku 1386 a jeho nasledovníci na neapolskom tróne ho už neobnovili. (BOULTON, D'A. J. D.: *The Middle... c. d.*, s. 190).

⁸¹Ku komplikovaným politickým pomerom v Uhorsku na prelome 14. a 15. storočia pozri: GÁCSOVÁ, A.: *Politicko-mocenské pomery v Uhorsku v rokoch 1382 – 1403. Historické štúdie XIX*, Bratislava 1974, s. 193 – 215, BARTL, J.: *Politicko-spoločenské pomery na Slovensku na prelome 14. a 15. storočia a vláda Žigmunda Luxemburského. Zborník FF UK Historica XXIV–XXV/1973 – 1974*. Bratislava 1974, s. 223 – 255, najnovšie MÁLYUSZ, E.: *Kaiser Sigismund in Ungarn. (1387– 1437)* Budapest 1990, s. 59 – 93.

⁸²FÜGEDL, E.: *Castle... c. d.*, s. 128 – 137.

vyriešenia Žigmundovej kritickej situácie v Uhorsku na počiatku jeho vlády. Silná barónska skupina predstavovala významnú politickú a vojenskú silu, o ktorú sa panovník mohol bez obáv opierať, ale ktorej dal zároveň voľnú ruku v správe krajiny a on sám sa už venoval takmer výlučne iba Čechám a Svätej ríši rímskej. Z hľadiska vyšších dynastických cieľov (zisk luxemburského dedičstva po Karolovi IV., ktoré český kráľ Václav IV. nedokázal udržať) bolo Žigmundovo počínanie v Uhorsku celkom ospravedlniteľné a v konečnom dôsledku prinieslo aj zamýšľaný úspech.

Že v prípade Dračieho rádu skutočne nešlo o klasickú rytiersku spoločnosť, svedčí aj účasť ženy – kráľovnej Barbory – v celkovom počte dvadsiatich štyroch rytierov. V texte zakladajúcej listiny Dračieho rádu z 12. decembra 1408, ktorá má jednoznačný charakter politickej dohody medzi Žigmundom, jeho manželkou Barborou a ďalšími dvadsiatimi dvoma poprednými uhorskými šľachticmi, sa panovník zaviazal odmeniť členstvom v ráde tých šľachticov, ktorí mu poskytli veľké služby v boji proti jeho nepriateľom. Jednotliví rytieri sa zaviazali vzájomným priateľstvom a pomocou. Dohoda ďalej stanovovala postup pri vystúpení niektorého z účastníkov dohody proti panovníkovi, ako aj postup pri riešení vzájomných sporov členov. Záver listiny obsahuje v pomere k ostatným ustanoveniam len krátku pasáž o povinnostiach rytierov v súvislosti s rádovým ceremonálom.

V prípade smrti niektorého člena spoločnosti sa pozostali druhovia zaviazali zúčastniť na jeho pohrebe. V prípade neúčasti boli povinní dať odslúžiť tridsať omší za spásu jeho duše. Na pamiatku zosnulého mal každý rytier počas jedného dňa nosiť skvostný odev a na druhý deň ho mal venovať niektorému z chudákov. Všetci rytieri boli povinní nosiť každý piatok čierny odev. Ak hociktorý člen rádu niektoré z uvedených ustanovení opomenul, alebo ak si na odev zabudol upevniť rádové insígnie, za trest mal dať odslúžiť päť omší a za prípravu každej mal zaplatiť štyri denáre. V prípade ak niektorý člen rádu prišiel o rádové insígnie, napríklad v zajatí, bol zo spoločnosti vylúčený, až kým si dal vyrobiť nové insígnie, alebo si ich zaobstaral iným spôsobom.⁸³

Rád splnil poslanie, pre ktoré bol vytvorený a nepochybne by čoskoro zanikol, ale Žigmund zistil, že sa dá použiť ako vynikajúci diplomatický prostriedok pri jeho rozsiahlych politických aktivitách, ktoré výrazne presahovali rozmer uhorského kráľovstva. Takýmto spôsobom ho používal v rokoch 1411 – 1432.⁸⁴ Tretie vývinové obdobie rádu nastalo v súvislosti s panovníkovou druhou rímskou korunováciou. Žigmunda na cisársky trón osobne uviedol pápež Eugen IV. 30. mája 1433. V júli rovnakého roka na panovníkovu žiadosť pápež schválil zmeny a doplnky ku stanovám rádu.⁸⁵ Po Žigmundovej smrti v roku 1437 rád nezanikol, ako sa zvykne často uvádzať, ale v udeľovaní rádových insígnií pokračovali aj ďalší, a to nielen uhorskí panovníci – Albrecht II., Fridrich III. a Matej Korvín.⁸⁶

Insígnie spoločnosti spočiatku predstavovali okridleného, do kruhu stočeného štvornohého draka, ktorý má chvost omotaný okolo krku a chrbát rozseknutý do tvaru kríža. Symbolika draka mala podľa slov zakladateľa vyjadriť zámer zničenia pohanov a odpadlíkov od pravej viery.

⁸³MOL Budapešť, DL 9470. Listinu publikoval FEJÉR, G.: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* X/4, Budae 1841, č. CCCXVII., s. 682 – 694. V listine publikovanej v edícii dokumentov MILLER, F. (ed.): *Acta...* c. d. s. 167 – 181 chýbajú dve mená rádových rytierov.

⁸⁴GRAUS, I.: *Dračí rád Žigmunda Luxemburského a jeho symbolika v 15. a 16. storočí*. Slovenská archivistika XXXI/1996, č. 2, s. 94 – 95.

⁸⁵Doplnok stanov publikoval FRANKNÓI, V.: *Genealogikai és heraldikai közlemények a vatikáni leveltárból*. Turul 11/1893, s. 1 – 8. Okrem pôvodných ustanovení doplnok stanov požadoval, aby uhorskí príslušníci rádu každoročne odovzdávali v prospech špitála svätej Alžbety v budínskom predmestí Heviz, patriacom do Vesprimskej diecézy, päť uhorských florénov v zlate. Príslušníci rádu z cudziny popri rovnakej povinnosti museli každoročne venovať ďalších päť zlatých v prospech chudobných podľa svojho vlastného uváženia.

⁸⁶Jedno z posledných známych prepožičaní insígnií Dračieho rádu sa konalo v roku 1460, keď Matej Korvín do rádu prijal Andreja Tuskanya z Dalmácie. Listinu publikoval: VÉGHELI, D.: *A Sárkány – rend történetéhez*. Történelmi tár. Budapest 1880, s. 775 – 776. Neúplný menoslov známych členov rádu uvádza KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A. (ed.): *Ritterorden...* c. d., s. 240 – 243.

Od konca 20. rokov 15. storočia sa insígnia čiastočne modifikovala. Kríž z chrbáta zvierat sa stal jeho prevýšením a zároveň došlo k výmene prostého svätoturajského kríža za plamenný víťazný konštantínovský kríž. V rovnakom období sa objavil aj nový prvok, ktorým bolo heslo alebo devíza „*O QUAM MISERICORS EST DEUS, IUSTUS ET PACIENS*“. Insígnia sa na odevy na ľavej strane hrude nosila vo forme výšivky alebo v podobe kovovej brošne, pretože Dračí rád ako jeden z mála rytierskych rádov nepoužíval kolanu. Insígnia do kruhu stokonca draka bola taká atraktívna, že sa s obľubou používala aj v heraldickej tvorbe, a to dokonca aj v období, keď rád už dlhé storočia nejstvoval.⁸⁷

Dračí rád vzbudzoval veľkú pozornosť už Žigmundových súčasníkov⁸⁸, a teda celkom prirodzene údaje o ňom nechýbali v žiadnej významnejšej práci klasických faleristov 17. – 18. storočia,⁸⁹ avšak bez výnimky s nesprávnymi výsledkami o čase založenia, rádovej symbolike a poslaní rádu, ktoré v tomto type prác prežívali až do 20. storočia.⁹⁰ Reálny pohľad na rád však veľmi dlho nedokázala zaujať ani slovenská, česká, maďarská či nemecká historiografia, a to vinou pretrvávajúcej averzie voči osobe panovníka.⁹¹ Napriek zmene nazerania a hodnotenia Žigmunda Luxemburského koncom 80. rokov 20. storočia⁹² ešte stále nie je doriešené presné zaradenie tohto rytierskeho spoločenstva do systému dobových laických rytierskych rádov v dôsledku niektorých jeho špecifik, ako aj komplexný rozbor dejín rádu a jeho politický význam. Dodnes absentuje (podobne ako u staršieho rádu alebo milície svätého Juraja) kritická edícia stanov rádu a rozbor rádovej organizácie.

⁸⁷Podrobnejšie pozri: GRAUS, I.: Rádová symbolika a jej aplikácia v heraldickej tvorbe. In: Heraldika na Slovensku. Martin 1997, s. 100 – 113, GRAUS, I.: Symbolika uhorského Dračieho rádu vo vzťahu k erbmu mesta Michaloviec. Genealogicko-heraldický hlas SGHS pri MS v Martine, VI/1996, č. 1, s. 5 – 10. V muzeálnych zbierkach sa zachovala jedna textilná insígnia, fragment plášt'a s insígniou a niekoľko strieborných miniatúr rádovej insígnie. Známe sú mnohé vyobrazenia insígnií na náhrbkoch rádových rytierov, erboch, rôznych architektonických článkoch a najrôznejších predmetoch vrátane minci.

(Podrobnejšie pozri GRAUS, I.: Dračí rád... c. d., s. 86 – 106).

⁸⁸Napriklad Žigmundov historiograf Eberhard Windecke. (Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmund. Zum ersten Male vollständig herausgegeben von Dr. Wilh. Almann, Bibliothekskustos und Privatdocent in Greifswald. Berlin 1893).

⁸⁹Napriklad FAVYN, A.: Le Théâtre d' Honneur et de Chevalerie: ou l' histoire des ordres militaires de Roys et Princes de la Chrétienté. Paris 1620, MICHELI MÁRQUEZ, J.: Tesoro militar de cavalleria. Madrid 1642, ASHMOLE, E.: The Institution, Laws and Ceremonies of the Most Noble Order of the Garter. London 1672, reprint 1971, GIUSTINIAN, B.: Historie cronologische della vera origine degl' ordini militari e di tutte religioni cavallerische. Infino ad hora institutione nel Mundo, Insegne, Croci, Standardi, Habiti Capitolari, o di Ceremonia, Statuti e Constitutioni di cadaun. Venezia 1672, s. 717 – 724, BONANNI, P.: Ordinum equestrum et militarum catalogus in imaginibus expositus et cum brevi narratione oblatus. Rome 1711, v nemeckom vydaní Verzeichniss der Geist- und Weltlichen Ritterorden in netten Abbildungen und einer kurzen Erzählung Ihr. päpstl. Heiligkeit Clementi XI. in Lateinisch- und Italienischer Sprache übergeben. Nürnberg 1720, s. 41 – 42, PINTER, J. B.: Conspectus equestrum ordinum per Europam omnem florentum. Trnava 1742, s. 146, RAMELSBERG, J. W.: Beschreibung aller noch heutiges Tages florierenden als bereits verloschenen geist- und weltlichen Ritterorden in Europa nebst denen Bildnissen derer Ordens – Zeichen. Berlin 1744, reprint 1973, s. 18 – 19, BOEHME, J. G.: De ordine draconis instituto a Sigismundo imperatore. Lipsiae 1764 a ďalšie.

⁹⁰Napriklad NEVILLE, D. G.: A history of the Early Orders of Knighthood and Chivalry. London 1978 (nečíslované strany).

⁹¹Podrobnejšie pozri KAVKA, F.: O cisári Zigmundovi také poněkud jinak. Dějiny a současnost 13/1991, č. 6, s. 11 – 14. Prehľad najnovších výsledkov bádania o Žigmundovi Luxemburskom zhrnul KRZENCK, T.: Nejnovejšia literatúra o Zigmundovi Lucemburském. Český časopis historický 95/1997, č. 2, s. 460 – 472.

⁹²Prvé správne výsledky bádania o Dračom ráde priniesla práca BARANYAI, B.: Zsigmond király ú. n. Sarkányrendje. Századok LIX–LX/1925–1926, č. 4 – 6, 7 – 8, s. 561 – 591, 681 – 719. Ďalšie reálne hodnotenia rádu sa objavili v súvislosti s blížiacimi sa okrúhlymi výročiami panovníkovho nástupu na trón a jeho smrti. MÁLYUSZ, E.: Zsigmond király uralma magyarországon. Budapest 1984, nemecké vydanie v roku 1990, MACEK, J. – MAROS, E. – SEIBT, F.: (ed.): Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387 – 1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Warendorf 1994, Kol.: Művészet Zsigmond király korában 1387 – 1437 (I. Tanulmányok, II. Katalógus). Budapest 1987. Doterajšie poznatky o ráde resumuje KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A. (ed.): Ritterorden... c. d., s. 230 – 247.

Vyššie dvoch mesiacov predtým, ako Žigmund Luxemburský prijal z rúk pápeža Eugena IV. cisársku korunu Svätej ríše rímskej nemeckého národa, založil habsburský vojvoda Albrecht V. Veľkodušný, ktorý sa od roku 1438 na krátko stal uhorským panovníkom, svoj vlastný laický rytiersky rád. Tento rád pre Habsburgovcov nepredstavoval novinku – svoje vlastné rytierske spoločnosti v priebehu 14. storočia založili prinajmenšom ďalší dvaja Albrechtovi predkovia.

Rád alebo spoločnosť Vrkoča (*Gesellschaft vom Zopf, ain ritterliche gesellschaftt daz war ain zopff*) pravdepodobne založil vojvoda Albrecht III. s prímiením S vrkočom, a to zrejme niekedy okolo roku 1390.⁹³ Podľa apokryfnej legendy, ktorá sa v stredoveku spájala s vysvetlením pôvodu tohto rádu, mal byť rád založený na počtu Albrechtovej druhej manželky Beatrix Zollernskej, táto si údajne vrkoč odrezala a darovala ho vojvodovi na znamenie svojej priazne. Odhliadnuc od vysvetlenia legendy voľba motívu rádovej insígnie rovnako ako stanovenie presného dátumu založenia rádu zostávajú pri absencii písomných prameňov aj naďalej nejasné,⁹⁴ poznáme však presnú podobu rádovej insígnie a spôsob jej nosenia.⁹⁵

Druhým habsburským rádom bol rád Salamandra. (*Gesellschaft des Salamanders*) Vďaka veľkej podobe rádovej insígnie rakúskeho rádu Salamandra s insígniou uhorského Dračieho rádu (do kruhu zatočený jašter) starší historici mylne stotožňovali obe insígnie a prisudzovali ich výlučne Dračiemu rádu, čím posúvali dátum jeho vzniku do 80. rokov 14. storočia. Na skutočnosť, že v prípade do kruhu zatočeného salamandra ide o insígnie celkom odlišného a dovedy prakticky neznámeho rádu, poukázali až práce sfragistu Karla von Savu z 2. polovice 19. storočia.⁹⁶ V skutočnosti rád založil opäť niektorý z vojvodov habsburského domu na podporu svojich politických ambícií niekedy v priebehu 80. – 90. rokov 14. storočia. Už tradične sa jeho založenie pripisuje vojvodovi Leopoldovi III. Udatnému, ale k dispozícii nie sú žiadne doklady o spojení vojvodu s rádom. Najstaršia zmienka o ráde pochádza rovnako ako pri ráde Vrkoča z kníh bratstva svätého Krištofa na Arlbergu.⁹⁷ Po vzniku uhorského Dračieho rádu v roku 1408 sa suverén rádu Salamandra, Ernest I. Železný listinou vydanou v Šoproni 16. februára 1409 spolu s dvadsiatimi štyrmi rádovými rytiermi prihlásil k Dračiemu rádu.⁹⁸ Po

⁹³V tomto roku vzniklo bratstvo svätého Krištofa, ktoré sa viazalo na špitál v okolí alpského horského priesmyku Arlberg založil ho v 80. rokoch 14. storočia Herich Findelkind. Prevádzku špitála zabezpečovali pravidelné každoročné finančné príspevky od najvýznamnejších rakúskych, ale aj zahraničných šľachticov, ktorí boli členmi bratstva a ich mená spolu s výškou darov a farebnými vyobrazeniami ich erbov sa zanašali do osobitných kníh. V Insbruckom exemplári kódexu (jednom z troch, ktoré sa zachovali) je na fólii 1.1. r vyobrazený aj erb vojvodu Albrechta III., ku ktorému je v mieste priezoru prilby pripojený do kruhu stočený zlatožltý vrkoč vlasov, a v jeho strede je umiestnená biela labuť – insígnia rádu Vrkoča. O bratstve podrobnejšie in: WIDMOSER, E. – KÖFLER, W.: *Botenbuch der Bruderschaft St. Christoph auf dem Arlberg. Tiroler Handschrift „Codex Figgdor“*. Innsbruck – München 1979, HLAVÁČEK, I.: *Miscelanea k české heraldice doby Václava IV. Bohemika insbruckého rukopisu bratrstva s. Krištofa na Arlberku*. Časopis Národného múzea v Praze CXLVII/1978, č. 1 – 2, s. 20 – 28.

⁹⁴Hypotézy o dátumu vzniku rádu uvádza BOULTON, D'A. J. D.: *The The Knights... c. d.*, s. 339 – 342.

⁹⁵Poznáme však presnú podobu rádovej insígnie, a to nielen z vyobrazení, ale aj na základe zachovaného exempláru rádovej kolany, uloženej v múzeu Joanneum v Grazi. Strieborná, pozlátená kolana v tvare spleteného vrkoča z ľudských vlasov s rozpostývaným koncom mala tvar kruhu a na šiju sa umiestňovala po rozopnutí záveru a roztvorení pokruhov spojených pántom. Vyobrazenie kolany publikoval STEEB, Ch.: *Die Ritterbünde des Spätmittelalters*. In: STOLZER, J., STEEB Ch. (ed.): *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Graz 1996, s. 47. Niektorí starší historici zastávali názor, že insígnia rádu mala podobu kovovej schránky, v ktorej bol uložený vrkoč a tento sa nenosil okolo krku ako kolana, ale bol pripnutý na zadnej strane krku a splyval na chrbát tak, ako to vidieť na vyobrazení rytiera (Albrechta III.) z vitráže v kostole svätého Erharda v Breitenau. Oponenti tejto predstavy rádovej insígnie tvrdili, že nešlo o schránku na vrkoč, ale o hrubý remeň, slúžiaci na upevnenie prilby v čase, keď ju rytier nemal nasadenú na hlave. (BOULTON, D'A. J. D.: *The Knights...*, c. d., s. 339) Doterajšie poznatky o ráde resumuje KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A. (ed.): *Ritterorden... c.d.*, s. 174 – 178.

⁹⁶SAVA, K.: *Ueber Ordens – Insigien auf deutschen Siegeln von Kaiser Maximilian I.* Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, č. 9, september 1857, s. 290 – 292, 329 – 332, Tenže: *Der Drachenorden auf Siegeln österreichischer Herzoges*. Mittheilungen der K. u. K. Central – Commission zur Erforschung, Erhaltung der Baudenkmale 3, Wien 1858, s. 27.

⁹⁷WIDMOSER, E. – KÖFLER, W.: *Botenbuch der Bruderschaft... c. d.*, fólia 1.1.r (Albrecht IV.), 2.1.r (Leopold IV.), 40.39.v (Jakub Stubenberg).

⁹⁸Podrobnejšie pozri. GRAUS, I.: *Rakúsky historický rád Salamandra*. Hradec Králové 1992.

tomto kroku rád Salamandra zrejme zanikol a na krátky čas ho po smrti vojvodu Ernesta obnovil pravdepodobne jeho syn, Albrecht VI. Márnotrtný.⁹⁹ Insígniou rádu bol do kruhu zatočený salamander, ale nepoznáme spôsob jeho nosenia.

Tretím habsburským rádom, ktorý založil už spomínaný vojvoda Albrecht V. 16. marca 1433, bol rád Poslušnosti alebo Bielej orlice (*Ordo Disciplinarum, Adlerorden*).¹⁰⁰ Aj tento rád, podobne ako všetky ostatné, bol založený primárne na podporu politických cieľov zakladateľa, či už boli výslovne proklamované, alebo nie. Hoci v stanovách rádu azda z dôvodov absencie preambuly nie je explicitne vyjadrené poslanie tejto rytierskej spoločnosti, z kontextu vyplýva, že vojvoda založil rád predovšetkým „k obzvláštnej chvále svätej kresťanskej Cirkvi a na posilnenie viery medzi neveriacimi“, ako aj „proti svojim nepriateľom a proti nepriateľom kresťanstva z Čiech a Moravy“¹⁰¹ – čiže husitom, proti ktorým boli povinní bojovať všetci nositelia rádových insígnií. Uvedené poslanie rádu bez ohľadu na jeho skutočné vojenské možnosti plne korešpondovalo s vojvodovou cirkevnou politikou, usilujúcou sa o reformu a povznesenie cirkvi, v ktorej dôležité miesto zaujímal práve ozbrojený boj s husitmi.¹⁰² Zamyšľanému bojovému poslaniu rádu nasvedčuje aj podoba rádovej insígnie, ktorá bola podobne ako u rádu Lode modifikovateľná v závislosti od vykonaných skutkov a plnila tak funkciu výkonostného odznaku.¹⁰³

Insígniu predstavovala strieborná alebo zlatá, bielo smaltovaná figúra orlice s rozprestrenými krídlami a so zlatou korunou. Celok bol prevýšený oblakom, z ktorého sa vynáralo rameno, držiace prút. Orlica v pazúroch držala stuhu s heslom (mottom) „*THUE RECHT*“, ktoré bolo v niektorých prípadoch doplnené slovami „*UND SCHEUE NIEMAND*“.¹⁰⁴ Insígniu v základnej podobe a farebnosti mal každý príslušník rádu nosiť len do čias, pokiaľ sa nezúčastnil boja. Po vykonaní hrdinského bojového skutku mal právo na pozlátenie pravého krídla orlice. Po absolvovaní ďalšieho boja s vykonaním ďalšieho hrdinského skutku mal právo na pozlátenie aj druhého krídla. Po treťom boji mal právo pozlátiť celé vtáčie telo. Príslušníkmi rádu nemuseli byť iba rytieri, ale mohli sa nimi stať aj ich panoši. Tí nosili farebne modifikovanú insígniu – orlica rytierov bola zo zlata a rameno držalo zlatý prút, kým panoši nosili orlicu zo striebra.¹⁰⁵ Insígnia sa podľa stanov mohla nosiť

⁹⁹Nemecký rytier Jörg von Ehingen uvádzal, že vojvoda Albrecht VI. ho pri jeho návšteve vojvodcovského dvora pri Rottenburgu na Neckare v roku 1454 prijal do „*fürstlich Gesellschaft des Salamanders*“ (BOULTON, D'A. J. D.: *The The Knights...*, c. d., s. 343.) Von Ehingen bol od roku 1456 aj nositeľom insígnii kastilského rádu Šerpy z roku 1330, kastilského rádu Šupiny z roku 1430 a insígnii kastilského rádu Granátového jablka. (Tamže, s. 327.) Doterajšie poznatky o ráde Salamandra resumuje KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A.(ed.): *Ritterorden...* c. d., s. 123 – 125.

¹⁰⁰Uvedené pomenovania sa objavujú iba v literatúre, zakladateľ rádu nedal presné pomenovanie a v stanovách o ráde hovorí iba ako o „*ein Klainat am Diuysse und Geselschaft...* so ist die Diuys in ains Adlers Figur.“

¹⁰¹Stanovy rádu publikoval THIERY, H. G.: *Der österreichische Adlerorden*. In: *Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft Adler, Neue Folge*, Bd. 15, Wien 1905, s. 232 – 234. Tamže aj zatiaľ najpodrobnejšia štúdia o ráde na s. 215 – 232. Za sprostredkovanie xerokópie stanov rádu ďakujem Ing. Zdenkovi G. Alexymu. Najnovšie výňatky zo stanov publikoval STEEB, Ch.: *Die Ritterbünde...* c. d., s. 61.

¹⁰²Albrecht v roku 1418 vykonal so súhlasom pápeža Martina V. reformu benediktínskych kláštorov podľa clunského vzoru a inicioval tým obrodné hnutie, známe ako melská reforma. Od roku 1421 museli na jeho zásah všetci príslušníci viedenskej univerzity skladať prísahu pravej viere. (HAMANNOVÁ, B.: *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*. Praha 1996, s. 39.)

¹⁰³Uvedený spôsob zlepšenia rádovej insígnie je známy aj u niektorých ďalších rádov – francúzskom ráde Sokola z obdobia rokov 1377 – 1385 (VALE, M. G. A.: *A fourteenth – century order of chivalry: „The Tiercelet“*. *The English Historical review* LXXXII/1967, s. 339 – 341), neapolského rádu svätého Ducha z Pravej Túžby alebo rádu Uzla z roku 1353 (BOULTON, D'A. J. D.: *Insignia of Power: The Use of Heraldic and Paraheraldic Devices by Italian Princes c. 1350 – 1500*. In: *Art and Politics in Late Medieval and Early Renaissance Italy: 1250 – 1550*. (ed. Charles M. Rosenberg), *Notre Dame Conferences in Medieval Studies Number II.*, Institute of Medieval Studies, University of Notre Dame, Notre Dame 1990, s. 111) a aragónskeho rádu Vázy Pozdravenia alebo Štoly a Vázy z roku 1403. CORETH, A.: *Der Orden von der Stola und der Kanneln und Greifen (Aragonesischer Kannenorden)* In: *Mitteilungen der österreichischen Staatsarchiv*, Bd.5, Wien 1952, s. 56 – 57.

¹⁰⁴Text originálnych stanov uvádza iba prvú časť hesla.

¹⁰⁵Pri niektorých rádoch, napríklad anjouovskom ráde Polmesiaca z roku 1448 (MÉRINDOL, C. de: *Le Roi René et la seconde maison d' Anjou. Emblématique, art, histoire*. Paris 1987, s. 135), aragónskom ráde Vázy Pozdravenia alebo Štoly a Vázy a kastilskom ráde Šerpy z roku 1330 sa rádovými rytiermi mohli stať aj panoši, ktorí ešte neprijali rytierske pasovanie. (BOULTON, D'A. J. D.: *The Knights...*, c. d., s. 331, 458.)

dvojakým spôsobom – buď v jednoduchej forme pripevnená na hrudi, alebo v rozšírenej forme s kolanou okolo krku, pričom kolanu tvoril prút s ramenom vynárajúcim sa z oblaku. Stanovy rádu predpisovali povinné nosenie insígnií v určité dni v týždni (piatok, sobota, nedeľa, denne pri zvonení na Anjel Pána), počas všetkých mariánskych sviatkov v roku a počas všetkých vystúpení nositeľov insígnií na verejnosti. Insígnia sa po vylúčení rytiera z rádu vždy povinne vracala rádovému suverénovi. Stanovy rádu ďalej prinášali podmienky získania členstva, upravovali vzťah medzi rytiermi navzájom, ako aj medzi nimi a rádovým suverénom a prinášali aj podrobný opis duchovných a charitatívnych záväzkov.¹⁰⁶

Po získaní uhorského kráľovského trónu v roku 1438 Albrecht, ktorý sa v rovnakom roku stal aj nositeľom insígnií anglického rádu svätého Juraja alebo Podväzku (založeného v roku 1348), pokračoval naďalej v udeľovaní rádovej insígnie svojho rádu Poslušnosti alebo Bielej orlice. Albrecht však udeľoval aj insígnie ďalších rádov, ktorých hlavou sa stal – od roku 1437 udeľoval uhorský Dračí rád a od roku 1438 udeľoval český rád Točenice.¹⁰⁷ S ohľadom na proklamované zámery boja proti nepriateľom pravej viery sa usiloval čo najviac rozšíriť počty príslušníkov rádu, o čom svedčí poskytnutie práva pre Johna II. z Mowbay, vojvodu z Norfolku z 22. júla 1439 nielen nosiť rádovú insígniu, ale udeliť ju aj ďalším šiestim šľachticom podľa svojho výberu.¹⁰⁸ Rovnaké právo v roku 1438 poskytol vo Vratislavi biskupovi Alfonzovi z Burgosu, ten však mohol udeliť insígnie rádu Poslušnosti alebo Bielej orlice a Dračieho rádu až tridsiatim šľachticom podľa svojho výberu.¹⁰⁹ Je otázne, do akej miery bolo prijatie insígnií pre rytierov záväzné a aké aktivity od ich nositeľov Albrecht očakával, keďže nad šľachticmi

¹⁰⁶Rytieri rádu mali dávať každý mesiac chudobným almužnu vo výške 7 denárov. Mali povinnosť dodržiavať pôst každý piatok v roku a počas zvonenia na Anjel Pána. Za každé opomenutie piatočného pôstu za trest platili almužnu vo výške troch denárov a za každé opomenutie v čase zvonenia mali za trest zaplatiť tri omše. Rovnako mal urobiť aj ten rytier, ktorý sa prehršil voči povinnosti kresťanskej spovede. Rytieri boli povinní dávať almužnu po každej nedeľnejšej omši a v deň sviatku zvestovania Panny Márie mali obdarovať prinajmenšom jedného chudáka novým odevom. Raz štvrťročne mali zaplatiť zádušnú omšu za zosnulých členov rádu a za každého zosnulého rytiera sa mali modliť počas nasledovných ôsmich dní. Rytieri sa ďalej mali zdržať akéhokoľvek konania proti rádovému suverénovi, ktorého funkciu mali zastávať aj vojvodovi nástupcovia. Zároveň mu mali pomáhať v bojoch, ale aj v núdzi a prispieť živou silou ku postaveniu vojska, ak by sa niekto z nich ocitol v zajatí pohanov alebo ak by prišiel o majetok čestným spôsobom. Rytieri sa mali navzájom podporovať dobrou radou a pomocou. Prípadné nezhody medzi nimi riešil rádový suverén. Všetci mali na verejnosti mlčať o interných záležitostiach rádu a ak niekto konal proti jeho záujmom, bol z neho vylúčený. Ak po vylúčení nevrátil insígniu, ostatní mu ju mali odobrať násilím.

¹⁰⁷Pri udeľovaní insígnií Dračieho rádu sa však Albrecht dostával do sporov so svojou manželkou Alžbetou, ktorá si nárokovala udeľovanie insígnií ako dcéra zakladateľa rádu. O dvojnásobnom udelení insígnie rádu Albrechtom aj Alžbetou vo svojich memoároch píše španielsky diplomat Pero Tafur. Uvádza ZOMBORI, I.: Lovagok... c. d., s. 163. Ku Točenici pozri MEDVEDEV, M.: The Towel as a Badge of Wenceslas, King of Germany and Bohemia and its Transformations. In: VACHON, A. – BOUDREAU, C. – COGNÉ, D. (ed.): Genealogia & Heraldica. Proceedings of the 22nd International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Ottawa August 18 – 23, 1996. Ottawa 1998, s. 407 – 412.

¹⁰⁸Listinu cituje BARANYAI, B.: Zsigmond király... c. d., s. 718 – 718

¹⁰⁹LICHNOWSKY, E. M.: Geschichte des Hauses Habsburg. Fünfter Theil. Von Regierungsantritt Herzog Albrecht des Vierten bis zum Tode König Albrecht des Zweiten. Wien 1841, s. CCLIV, regist č. 4110. Doterajšie poznatky o ráde Poslušnosti alebo Bielej orlice resumuje KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A. (ed.): Ritterorden... c. d., s. 285 – 293. Rovnakú možnosť dal Žigmund Luxemburský v roku 1416 aragónskemu kráľovi Ferdinandovi I., ktorý mohol okrem svojich synov do Dračieho rádu prijať ďalších tridsať osôb. (Uvádza KRUSE, H. – PARAVICINI, W. – RANFT, A. (ed.): Ritterorden... c. d., s. 243 – 244). Žigmund rovnaké právo prepožičal v roku 1429 litovskému vojvodovi Witoldovi, ktorý mal právo prijať do Dračieho rádu neobmedzený počet svojej šľachty za predpokladu, že odprisahajú poslušnosť stanovám rádu. (FEJÉR, G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/8. Budae 1843, č. CCXCI, s. 616–621, MILLER, F. (ed.): Acta litteraria... c. d., s. 184–189.) Prepožičanie práva menovať nových rytierov rádu bolo veľmi zriedkavým javom a bolo podobné inštitútu erbových palatinátov, ktorý sa v období neskorého stredoveku uplatňoval vo Svätej rímskej ríši. Okrem uvedených dvoch rádov sa spomedzi ríšskych rádov prenesené právo menovania uplatňovalo aj pri ráde Psicho obojka z roku 1413, ráde svätého Antona z Kleve z roku 1420/1435, ráde Našej milej Panje z roku 1440 (neskoršom ráde Labute), ráde svätého Krištofa z roku 1517 a pri duchovno-rytierskom ráde svätého Juraja z roku 1493. Rovnaké právo sa aplikovalo pri aragónskom ráde Vázy pozdravenia alebo Štóly a vázy z roku 1494. Listiny publikovala CORETH, A.: Der „Orden von der Stola und der Kanneln und dem Greifen“ (Aragonesischer Kannenorden). Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 5. Band, Wien 1952, s. 58–61. Za upozornenie na súvislosť oboch javov ďakujem Ing. Zdenkovi G. Alexymu.

z d'alekej cudziny nemal žiadne reálne právomoci. Nepoznáme ani, ako sa v jeho ozbrojených zápasoch s husitskými vojskami angažovali nositelia insígnií rádu z domácich šľachticov, a či táto povinnosť boja nezostávala iba vo verbálnej rovine tak, ako to bolo u mnohých iných rádov. Reálna vojenskopolitická hodnota Albrechtovho rádu stále čaká na svoje objasnenie.

Jedným z najznámejších a najpopulárnejších laických rytierskych rádov je rád Zlatého rúna (*L' Ordre Illustré de la Toison d' Or*). Tento rád zároveň patrí medzi najprebádanejšie rády. Jeho inštitúciou sa na teoretickej úrovni zaoberali už autori 16. storočia¹¹⁰ a nevynechal ho žiaden autor, zaoberajúci sa problematikou laických rytierskych rádov alebo vyznamenaní.¹¹¹ Svoj najväčší rozkvet táto rytierska spoločnosť preživala na burgundskom panovníckom dvore a do Uhorska bola importovaná až dlho po odoznení vlny popularity laických rytierskych rádov. Bolo to v čase, keď členstvo v ráde čoraz viac plnilo úlohu obyčajného, aj keď nesmierne exkluzívneho vyznamenanania na úkor ostatných funkcií rytierskej spoločnosti a keď v Európe popri staršej existencii vyznamenaní v podobe panovníckych alebo dynastických rádov v masovom rozsahu dochádzalo ku zakladaniu nového druhu vyznamenaní – záslužných rádov. Pretože sa rakúska odnož pôvodne jednotného rádu navyše viazala na osobu uhorského panovníka z radov príslušníkov habsburskej dynastie,¹¹² rád sa nikdy plne nezžil s domácim prostredím a počet uhorských šľachticov dekorovaných jeho insígniami je v porovnaní s celkovým počtom rádových rytierov relatívne malý.¹¹³

Myšlienka na založenie rytierskeho rádu na burgundskom dvore vznikla omnoho skôr, než sa vlastne realizovala a čiastočne súvisela aj s bitkou pri Nikopoli v roku 1396, v ktorej burgundský vojvoda Ján Nebojácny padol do tureckého zajatia a domov sa vrátil za obrovské výkupné až o dva roky neskôr. Pikardský šľachtic Filip de Mézières, bývalý kancelár cyperského kráľa Petra I., ktorý v tom čase dožíval svoj život v kláštore Celestínov v Paríži, niekoľko mesiacov pred bitkou dokončil tretiu redakciu svojej práce o potrebe založenia rádovej organizácie na zhromaždenie výkvetu európskeho rytierstva, ktoré by pomohlo obnoviť stratené pozície kresťanstva vo Svätej zemi.¹¹⁴ Otec Jána Nebojácneho, Filip Smelý, sa na sklonku svojho života pokúsil založiť rád, ktorého symbolom bol zlatý strom (strom života) a niekoľko mesiacov pred svojou smrťou v roku 1404 udeľoval kolany príslušníkom rodu a slúžiacim.¹¹⁵ Filipov nástupca Ján Nebojácny pozmenil rádovú symboliku na zlatý strom preťatý ostrvovým krížom, ale ani on ešte celkom nere realizoval myšlienku založenia rádu.¹¹⁶

¹¹⁰Už pred rokom 1502 to bol Olivier de la Marche v spise *Epistre pour tenir et celebrer la noble feste du Thoisson d' Or*. In: BEAUM, H. – ARBAUMONT, J.: *Mémoires d' Olivier de la Marche* IV. Paris 1888, s. 158 – 189, neskôr MERISER, H.: *Dess güldin Flüss*. Frankfurt 1593.

¹¹¹Primeranú pozornosť mu venovala aj uhorská historiografia od publikovania práce Jána Pintéra z roku 1742. (PINTÉR, J. B.: *Conspectus...* c. d., s. 11 – 18, 113 – 114). Slovenská historiografia sa zatiaľ týmto fenoménom zaoberala iba ojedinele. GRAUS, I.: *Rád Zlatého rúna*. (Najcennejšie burgundské dedičstvo). *Historická revue* 1996, č. 2, s. 8 – 10, Tenže: Mikuláš gróf Esterházy z Galanty a Forchtensteinu – prvý uhorský nositeľ rádu Zlatého rúna. *Drobná plastika* č.2 – 3/1990, s. 75 – 87.

¹¹²Smrťou vojvodu Karola Smelého v roku 1477 v bitke pri Nancy vymreli burgundskí vojvodovia z rodu Valois po meči. Pretože ženy nesmeli byť členkami rádu, v apríli 1478 sa prostredníctvom Karolovej dedičky Márie Burgundskej suverenity preniesla na jej manžela, rakúskeho arcivojvodu Maximiliána Habsburského. (MĚŘIČKA, V.: *Orden und Ehrenzeichen der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Wien 1974, s. 22). Prvým rádovým suverénom, ktorý bol zároveň aj uhorským panovníkom, bol až od roku 1711 Karol III. (STEEB, Ch.: *Der Orden vom Goldenen Vlies*. In: STOLZER, J. – STEEB, Ch.: *Österreichs Orden...* c. d., s. 82).

¹¹³Od vzniku rádu do zániku monarchie, teda v rozmedzí rokov 1430 – 1918 bolo prepočítaných spolu 1220 insígnií rádu (*Liste nominale des chevaliers de l' Ordre Illustré de la Toison d' Or depuis son institution jusqu' à nos jours*. *Revue et publiée par la Chancellerie de l' Ordre* en 1904, BOETGER, T. F.: *Chevaliers de la Toison d' Or*. <http://www.booksatoz.com/antiquesatoz/sgfleece/home.htm> (29. 12. 1997) z toho šľachticom z Uhorska iba 61 insígnií. (PANDULA, A.: *A Habsburgok házi ordója: Az Aranygyapjas rend*. In: *Baranya történelmi közlemények* V. – VI., 1992 – 1993/ 1 – 2, s. 41 – 42).

¹¹⁴HAMDY, A. H.: *Philippe...* c. d., s. 54.

¹¹⁵BOULTON, D' A. J. D.: *The Knights...* c. d., s. 360.

¹¹⁶MĚŘIČKA, V.: *Zlaté rouno ve faleristice a v numismatice*. (2. část) *Numismatické listy XXXVIII/1983*, č.2, s. 49, Tenže: *Orden und Ehrenzeichen...* c. d., s. 18.

Rád Zlatého rúna založil až jeho nástupca, burgundský vojvoda Filip Dobrý v roku 1430 nie len kvôli prestíži, ktorú predstavovalo založenie a podpora akéhokoľvek rytierskeho rádu, ale predovšetkým na zabezpečenie lojality a vernej služby zo strany príslušníkov rádu. Rád zároveň slúžil ako nástroj politického zjednotenia najvyššej, predtým znepriatelenej šľachty burgundského štátu. Tým, že vojvoda dal rádu vznešenú rytiersku podobu a on rovnako ako jeho nástupcovia na poste rádového suveréna úspešne doň pritiahli najmocnejších predstaviteľov domácej a cudzej šľachty vrátane panovníkov,¹¹⁷ rád postupne získaval silnú medzinárodnú prestíž a tá spätne vrhala lesk na rádových rytierov. Táto skutočnosť v období, keď formálne počty väčšina šľachty hodnotila mimoriadne vysoko ako znamenie vysokého statusu vnútri vlastného sociálneho stavu, bola mimoriadne dôležitá a vďaka nej si rád udržiaval svoju vysokú hodnotu a popularitu.¹¹⁸ Čistú podobu rytierskeho rádu najvyššej kategórie si rád Zlatého rúna udržiaval až do polovice 16. storočia. Jeho vtedajší suverén, španielsky kráľ Filip II. od roku 1559 prestal zvolávať pravidelné zasadania rádu (kapituly) a tento sa postupne transformoval z rytierskej spoločnosti s jasne definovanými politickými cieľmi na inštitút, ktorého zmyslom bolo už len poskytovanie najvyšších formálnych pôct a v takejto podobe prežil dodnes.¹¹⁹

Insigniou rádu bola zlatá kolana zložená z ohniviek v tvare ocieľok a kresacích kameňov, na ktorej bolo zavesené zlaté baranie rúno (pôvodne mytologické a teda pohanské Jásonovo rúno, ktoré prvý rádový kancelár a biskup z Nevers, Jean Germain, posunul do polohy biblického Gedeonovho rúna).¹²⁰ Pretože sa rádové insignie museli nosiť neustále, už počas rádovej suverenity cisára Karola V. v 1. polovici 16. storočia nahradila ťažkú a ozdobnú kolanu prostá zlatá reťaz alebo červená hodvábná stuha. Nosenie kolany zostalo vyhradené iba pre slávnostné príležitosti.¹²¹

Posledný uhorský rád prešiel v priebehu niekoľkých storočí dlhú vývinovú cestu z čestného pseudorádu až po panovnícky rád, ktorý sa však etabloval v posledných dňoch existencie monarchie a preto onedlho zanikol spolu s ňou. Ide o rád Zlatej ostrohy (Equites aureati). Uvedenie do rytierskeho stavu alebo obrady pasovania na rytierov sa vo všeobecnosti konali buď v čase vojen na bitevnom poli alebo v čase mieru počas najrôznejších slávností, akými boli napríklad turnaje, svadby alebo korunovácie.¹²² Inak to nebolo ani v stredovekom Uhorsku. Pravdepodobne od začiatku 14. storočia sa s nástupom anjouovskej dynastie na uhorský kráľovský trón zaviedol pravidelný zvyk pasovania rytierov v priebehu kráľovskej korunovácie. Noví rytieri sa spočiatku neodlišovali od iných rytierov, ale neskôr sa tí rytieri, ktorí získali meč, opasok a ostrohy počas kráľovskej korunovácie, začali nazývať Zlatí rytieri alebo sa o nich hovorilo ako o ráde rytierov Zlatej ostrohy.¹²³ Rád však v skutočnosti nejstvoval, rytieri neboli členmi nijakého združenia s pevnými pravidlami a nemali ani žiadnu insigniu.¹²⁴ Prvý pokus o akúsi inštitucionalizáciu rytierov podnikol v roku 1609 kráľ Matej II., ktorý novo-

¹¹⁷Napríklad v roku 1445 to bol aragónsky a neapolský kráľ Alfonz V., v roku 1461 aragónsky a navarrský kráľ Ján II., v roku 1468 anglický kráľ Eduard IV., v roku 1473 aragónsky a neapolský kráľ Ferdinand V., v roku 1473 neapolský kráľ Ferdinand I., v roku 1491 ríšskonemecký cisár Fridrich III. a anglický kráľ Henrich VII. atď. (BOETGER, T. F.: Chevaliers... c. d.).

¹¹⁸BOULTON, D'A. J. D.: The Knights... c. d., s. 394 – 395.

¹¹⁹Tamže, s. 363, 396.

¹²⁰HUIZINGA, J.: Jeseň... c. d., s. 55 – 56.

¹²¹Ku rádu Zlatého rúna pozri: STEEB, Ch.: Der Orden vom Goldenen Vlies. In: STOLZER, J., STEEB, Ch. (ed): Österreichs... c. d., s. 68 – 89 alebo najnovšie DE GRUBEN, F.: Les chapitres de la Toison d' Or à l' époque bourguignonne (1430 – 1477). Mediaevalia Lovaniensia – Series I., Volume XXIII., Leuven 1997.

¹²²Ku pasovaniu na rytiera pozri predovšetkým KEEN, M.: Chivalry... c. d., s. 64 – 82, BARBER, R.: The Knight... c. d., s. 26 – 37, LINDECK – POZZA, I.: Schwertleite und Ritterschlag. In: Die Ritter... c. d., s. 94 – 100.

¹²³Napríklad Žigmund Luxemburský v deň svojej korunovácie na cisára Svätej ríše rímskej nemeckého národa v roku 1433 na moste nad Tiberou pasoval na rytierov 200 mužov, tí však nepatrili medzi uhorských zlatých rytierov. (KOLLER, H.: Der St. Georgs-Ritterorden Kaiser Friedrichs III. In: FLECKENSTEIN, J. – HELLMAN, M. (ed.): Die geistlichen... c. d., s. 417).

¹²⁴Rytieri Božieho hrobu (neboli totožní s duchovno-rytierskym rádom rovnakého mena, kanonikmi Božieho hrobu), rytieri svätej Kataríny z hory Sinaj, anglickí rytieri Kúpeľa do roku 1725 a mnohé ďalšie.

prijatých rytierov spoplatnil taxou 12 zlatých.¹²⁵ V roku 1792 sa gróf Anton Cziráky stal jedným z novopasovaných zlatých rytierov. Tá udalosť ho podnietila ku napísaniu historickej rozpravy o ráde¹²⁶ a následne panovníkovi navrhol vytvoriť pre rytierov jednotnú insígniu. Táto mala mať podobu bielo smaltovaného osemhrotého kríža maltézskeho typu so stredovým štítkom s uhorským znakom. Na dolnom ramene mala byť upevnená malá zlatá ostroha a kríž mala prevyšovať svätoštefanská koruna. Insígnia mala byť zavesená na stuhe v uhorských farbách, zloženej do rozety. Miniatura ostrohy sa mala nosiť aj na čiapke.¹²⁷ Uvedený návrh sa však nerealizoval a zmenu priniesla až korunovácia posledného uhorského kráľa Karola komcom decembra 1916. Pre obrad pasovania sa navrhlo 51 uhorských dôstojníkov a praporčíkov šľachtického pôvodu, skutočne pasovaných bolo 47 osôb. Následne sa rozprúdila diskusia o vytvorení insígnie pre rytierov, ktorá však trvala pridlho – legislatívne práce spolu s výrobou insígnii sa skončili až koncom apríla 1918. Insígniu tvoril bielo smaltovaný dvojkríž so zlatou iniciálou „K“, umiestnený do zlatej ostrohy s hrotom v spodnej časti. Ostrohu pod krížom vyplňal zelený drak, položený na zlatých plameňoch, ktorý predstavoval reminiscenciu na Dračí rád. Kríž bol prevýšený zlatou svätoštefanskou korunou a celok bol zavesený na náhrdelnej stuhe Radu svätého Štefana (zelenej s červeným stredovým pruhom).¹²⁸

Uhorská, ale ani maďarská alebo slovenská historiografia zatiaľ príliš neprispela k objasneniu dejín rádu. Hoci o prvú analýzu sa už v 1. polovici 18. storočia pokúsil J. B. Pintér,¹²⁹ po ňom ku koncu rovnakého storočia A. Cziráky¹³⁰ a v prvej dekáde 20. storočia R. Bibra,¹³¹ ich práce nepriniesli významnejšie výsledky. Práce V. Měříčku¹³² a R. Procházkou¹³³ boli koncipované predovšetkým zo zberateľského hľadiska. I. Kassics¹³⁴ v roku 1840 uviedol o ráde iba základné informácie, pričom ťažiskom jeho práce bolo publikovanie mien rytierov rádu. Najnovšie sa rádu venoval G. Ludwigsdorff,¹³⁵ avšak všimol si iba jeho najmladšie obdobie, súvisiace s osobou posledného uhorského panovníka. Staršie obdobie rádu a predovšetkým jeho počiatky zostávajú naďalej nejasné a zlým stavom pramennej základne poskytujú viac priestoru pre hypotézy než pre pozitívne zistenia.

Uvedený problém však vonkoncom nie je špecifický iba pre staršie obdobie rádu Zlatej ostrohy, ale takmer navlas rovnaká situácia je aj pri ráde alebo milícii svätého Juraja a čiastočne aj pri ráde Lode a ráde Poslušnosti alebo Bielej orlice. Pri všetkých týchto rytierskych spoločnostiach by bolo potrebné predovšetkým pokúsiť sa v rámci možnosti o vypracovanie ich vlastných dejín vrátane skutočných (nie iba proklamovaných) aktivít. Dôležitý problém predstavuje aj otázka členskej základne všetkých skúmaných rádov a upresnenie reálneho vplyvu domácich, ale aj importovaných rádov na uhorskú spoločnosť. V tejto súvislosti je

¹²⁵Výšku taxy stanovoval panovnícky dekrét vydaný vo Viedni 23. januára 1609 v článku 73, § 30. Výška taxy za pasovanie bola síce totožná s výškou taxy za udelenie kanonickej hodnosti (§ 38), ale bola iba jednou štvrtinou požadovaného poplatku za udelenie baronátu (§ 27) a šesťnástinou poplatku za udelenie uhorského štátneho občianstva (§ 31). (MÁRKUS, D.: *Corpus Iuris Hungarici 1000 – 1896. (1608 – 1657 évi törvényi czikkek)* Budapest 1900, s. 84.

¹²⁶CZIRÁKY, A.: *De ordine equitum auratorum hungariae Antonii e comitibus Cziraky de Dienesfalva exercitatio*. Pešť 1792

¹²⁷Heslo „Aransarkantýús vitéz“. Révai Nagy lexikona II. Arany – Beke. Budapest 1911, s. 17.

¹²⁸LUDWIGSDORFF, G.: *Das Erinnerungzeichen für die Ritter vom Goldenen Sporn*. In: STOLZER, J. – STEEB, Ch. (ed): *Österreichs Orden... c. d., s. 198 – 200*.

¹²⁹PINTÉR, J. B.: *Conspectus... c. d., s. 144 – 146*.

¹³⁰CZIRÁKY, A.: *De ordine... c. d., s. 5 – 31*.

¹³¹BIBRA, R.: *Eques aureatus. Eine Skizze. Beitrag zum ungarischen Krönungszeremoniell*. Rukopis v Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien. Administrative Registratur F 46, Orden I.

¹³²MĚŘÍČKA, V.: *Orden und Ehrenzeichen... c. d., s. 149 – 151*.

¹³³PROCHÁZKA, R.: *Österreichisches Ordenshandbuch 4*. München 1979, s. 221, 226.

¹³⁴KASSICS, I.: *Érdem koszorúk vagy értekezés a Felséges Austriai, Császári és Királyi uralkodó Házat illető Jelles Rendekről, tódalékkép pedig Európában most virágzó egyéb Jelles Rendekről is*. Bécsben 1840, s. 299 – 303, menoslov rytierov na s. 304 – 308.

¹³⁵LUDWIGSDORFF, G.: *Das Erinnerungzeichen... c. d., s. 197 – 202*.

nemenej dôležitá aj druhá strana problému – akceptácia a spôsob vnímania rádov uhorskou spoločnosťou a z neho vyplývajúca spoločenská hodnota týchto stavovských ustanovizní. Nemenej zaujímavé a potrebné je objasnenie vplyvu členstva v rádoch na spoločenské a mocenské postavenie nositeľov insignií a tiež upresnenie základných funkcií (vrátane politickej účinnosti), ktoré rády plnili v uhorskej spoločnosti s uvedením paralel, resp. rozdielov s podobnými spoločnosťami, ktoré pôsobili západne od hraníc uhorskej monarchie. V prípade Dračieho rádu sa najaktuálnejšou ukazuje potreba upresnenia rázových inštitúcií, ktoré síce nie sú zatknuté priamo v stanovách, ale na ich existenciu upozorňujú niektoré nedávno publikované pramene (kancelár rádu, zbor sudcov vytvorený z členov rádu).

Naznačené problémy je však možné riešiť iba na základe dostatočného množstva prameňov, ich množstvo a kvalita, resp. výpovedná hodnota však ani zďaleka nie je na požadovanej úrovni. Absencia väčšieho množstva písomných prameňov predovšetkým v 14. a čiastočne aj v 15. storočí samozrejme v žiadnom prípade nie je uhorskou špecialitou a pretrváva aj u rádov inej proveniencie. Ak rád nemal zriadenú kanceláriu a ak sa nezachovali písomnosti z jeho oficiálnej produkcie (stanovy, zoznamy členov, knihy skutkov, menovacie listiny, zápisy z kapitulných zasadaní, účtovné záznamy, opisy insignií a podobne), prípadne písomnosti inej proveniencie priamo sa týkajúce rádu (schválenia stanov cirkevno vrchnosťou, žiadosti o vstup do rádu, o vyhotovenie duplikátov insignií a podobne), potom o činnosti alebo dokonca o samotnej existencii rádu výsknúť za ideálnych okolností v obmedzenej miere vypovedať iba viac-menej náhodné nepriame písomné alebo ikonografické svedectvá alebo hmotné pamiatky. Napriek limitovaným možnostiam výskumu sa však treba pokúsiť v čo najväčšej miere osvetliť tento fenomén, ktorý zohral významnú úlohu v kultúrnych a spoločensko-politických dejinách svojich čias a zároveň v období stredoveku predstavoval jeden z nosných pilierov rytierskej dvorskej kultúry.

GRAUS, I.: DIE LAIENRITTERORDEN IM HISTORISCHEN UNGARN DES 14. – 20. JH. (STAND UND FORSCHUNGSPERSPEKTIVEN)

Die Laienritterorden, die auf dem europäischen Weltteil auch trotz der kirchlichen Untersagung seit dem Anfang des 14. Jh. entstanden, wirkten als ein Instrument der Adelsintegration aus den verschiedenen Territorien und dienten der Unterstützung der politischen Ziele seiner Gründer. Ein Charaktermerkmal dieser Orden war die mitbrüderliche Organisationsform und die Existenz des Schriftstatutes. Die Kodifikation der gegenseitigen Beziehungen der Ordenmitglieder im Statut sicherte eine Beschränkung der gegenseitigen Feindlichkeit, einen Kollektivschutz und einen gemeinsamen Vorgang in den Intentionen der Politik des Ordenshauptes. Das Statut beinhaltete die Beschreibung der Ordensinsignien und der Ordenbekleidung, weiter regelte es die Annahmebedingungen der neuen Ordenmitglieder, seine Anzahl und geforderte Abstammung sowohl verschiedene Sozial-, Charitativ- und Liturgiepflichten als auch die Verletzungssanktionen.

Auf dem Gebiet des Ungarländischen Königstums wirkten oder wurden seit dem Mittelalter bis zur Monarchieuntergang im 20. Jh. einige Laienritterorden verschiedener Kategorien gestiftet. Obgleich wir die ersten Zeichen der Ritterlebensweise- und ideologie im Historischen Ungarn als die Auswirkung des osteuropäischen Importes sporadisch schon zur Jahrtausendwende notieren können, seine essentiellen Merkmale, zu denen vor allem die Zeremonie der Umbindung des Ritterschwertes und die Sporenbefestigung gehört, beheimateten sich in der ungarländischen Gesellschaft bis zum Ende des 12. Jh. nur schrittweise desto aber auf längere Zeit. Das westeuropäische Rittertum etablierte sich im Historischen Ungarn völlig in der 1. Hälfte des 13. Jh. und erreichte seinen Höhepunkt in der Periode der Anjouherrschaft. Eben auf dem Hof Karls. I. Robert in den Jahren 1325 – 1326 entstand der Orden oder die brüderliche Miliz der Ritter des heiligen Georgs (Nos universitatis societatis fraternalis militiae titulo Sancti Georgii insigniti), welcher bis zum heutigen Zeitpunkt der älteste belegte Laienritterorden Europas ist. Der Herrscher gründete den Orden mit der Absicht den Bündnis mit den bedeutendsten, getreuen ungarländischen Adelsmitgliedern. Die Ordenmitgliedschaft bedeutete für den Ritter zweifellose Vorteile, die mit dem Gesellschaftsprestige zusammenhängen. Die Ordenaufgaben auf dem Feld der Kirchenverteidigung und des wahren Glaubens, die detailliert in der Präambel proklamiert wurden, fanden in dem Statut nur einen sehr bescheidenen Platz. Obwohl es uns nicht bekannt ist, in welchem Maße die einzelnen Statutpunkten realisiert wurden und es stehen uns zur Verfügung z. h. Z. keine weiteren Fakten über die Ordentätigkeit- und aktivitäten während seiner ganzen Existenz, ist es sehr wahrscheinlich, daß der Orden minimal bis zum Tode Karl I. Roberts im Jahre 1342 bestand, was höchstwahrscheinlich auch während der Herrschaft Ludwigs I. Großen, der genauso wie sein Vater allgemein für einen Unterstützer der Rittertradition und einen Ritterherrscher gehalten wird, weiterhin auch so blieb.

Karl II. Kleine aus Dure, König des Neapelndes (Kontinental Siziliens), der für eine kurze Zeit zum Herrscher des Historischen Ungarns wurde und im Jahre 1381 einen Orden des Schiffes (L'Ordre de la Nef) gründete. Da der Orden nur die kurzen fünf Jahre existierte, ist es nicht klar, ob er die Gründervorstellungen erfüllen könnte oder nur die geforderten Funktionen in der bewegten Zeit der Karlskämpfe um die Rettung des Neapelthrons und den Gewinn des Throns vom Historischen Ungarn ausübte. Bekannt ist es genauso nicht, ob es Karl gelang den Orden mindestens zum Teil in die ungarländische Umgebung durchzusetzen, da er ihm bei dem Gewinn der erforderlichen politischen Verbündeten helfen konnte, obgleich ihm es die Kürze der ungarländischen Herrschaft solche Ausnutzung des Ordens nicht ermöglichte.

Zum Ende des 1408 Jahres wurde die Dracken-Orden gegründet. Er entstand in den ersten bewegten Herrscherjahren von Sigmund von Luxemburg im Historischen Ungarn, die sich im Zeichen des dramatischen Kampfes um die Behaltung des ungarländischen Königsthrons abspielten. Der Orden entstand als eine formelle Begründung der Existenz der Freiherrenliga Gorjansky – Celjsky, deren Mitglied auch der ungarländische Herrscher war. Die Ordengründung war in diesem Kontext eine gezwungene Aktivität und seinen Statut stellt die Rechtskodifizierung der aufgeführten politischen Gruppe dar, die vom außen in der maskierten Form des zur Zeit modernen Ritterordens präsentiert wurde. Nach der Erfüllung seiner Bestimmung, für die er gegründet wurde, würde man ihn sicher ablösen, hätte Sigmund aber nicht festgestellt, daß man ihn als einen ausgezeichneten Diplomatiemittel bei den breiten politischen Aktivitäten, die den Rahmen des ungarländischen Königstums wesentlich überschritten, verwenden kann. Auf solche Weise nutzte er ihn in den Jahren 1411 – 1432. Die dritte Periode der Ordenentwicklung begann im Zusammenhang mit der zweiten römischen Herrscherkrönung im Jahre 1433. Nach dem Tode Sigmunds im Jahre 1437 ging der Orden nicht ein, wie es oft angeführt wird, in der Erteilung der Insignien setzten auch andere, dabei nicht nur ungarländische Herrscher – Albrecht II., Fridrich III. und Mathias Corvinus fort.

Im Jahre 1433 gründete der Habsburger Herzog Albrecht V. den Orden der Gehorsamkeit oder der Adlerorden (Ordo Discipularum), deren Insignien er auch nach seinem Eintritt auf den ungarländischen Königsthron als Albrecht II. erteilte. Sowohl dieser Orden als auch alle übrigen, wurden primär zur Förderung der politischen Ziele des Gründers, ob die ausgesprochen proklamiert wurden oder nicht, gegründet. Obgleich es im Ordenstatut vielleicht aus dem Gründe der Präambelabsenz die Bestimmung dieser Rittergesellschaft nicht explizit angegeben ist, ergibt sich aus dem Kontext, der Herzog gründete den Orden vor allem zum Kampf gegen die Hussiten, gegen die alle Träger der Ordeninsignien zu kämpfen verpflichtet waren. Die aufgeführte Ordenbestimmung von seinen wahren Kampfmöglichkeiten abgesehen, korrespondierte völlig mit der Kirchenpolitik des Herzogs, die sich um die Kirchenreform und -hebung, in der eine wichtige Rolle gerade der bewaffnete Kampf mit den Hussiten spielte, bemühte. Von der beabsichtigten Kampfbestimmung des Ordens zeugt auch die Form der Ordeninsignie, die ähnlich wie bei dem Schifforden modifizierbar in Abhängigkeit von den verrichteten Taten war und die Funktion des Leistungsabzeichens erfüllte.

Der ursprünglich burgundische Orden des Goldenen Vlies aus dem Jahre 1430 wurde ins Historische Ungarn erst nach dem Abklingen der Popularitätswelle der Laienritterorden importiert. Es war in der Zeit, wann die Ordenmitgliedschaft immer häufiger nur die Funktion einer bloßen, obgleich übermäßig exklusiven Auszeichnung zum Nachteil der übrigen Funktionen der Rittergesellschaft erfüllte und wann es in Europa bei der älteren Tradition der Auszeichnungen in der Form von Herrscher- oder Dynastieorden massenhaft zur Gründung einer neuen Abzeichenart – der Verdienstorden kam. Da der österreichische Zweig des ursprünglich einheitlichen Ordens dazu noch an die Person des ungarländischen Herrschers aus den Reihen der Mitglieder der Habsburgermonarchie gebunden war, lebte sich der Orden nie mit der einheimischen Umgebung ein und die Anzahl der, mit seinen Insignien dekorierten ungarländischen Adeligen, ist im Verhältnis zur Gesamtzahl der Ordensritter relativ klein.

Der letzte ungarländische Orden des Goldenen Spornes kam im Laufe einiger Jahrhunderte einen langen Entwicklungsweg vom Ehrenpseudorden bis zum Herschenorden durch, der sich aber erst in den letzten Tagen der Monarchieexistenz etablierte und ging in Kürze mit ihr ein.

Wahrscheinlich vom Anfang des 14. Jh. mit dem Auftreten der Anjoundynastie auf den ungarländischen Königsthron wurde die Gewohnheit zum Ritter schlagen im Verlauf der Königskrönung eingeführt. Anfangs unterscheideten sich die neuen Ritter von den Anderen nicht, aber später nannten sich die Ritter, die schon ein Schwert, einen Gürtel und Sporen während der Königskrönung erwarben, Goldene Ritter. Man bezeichnete sie auch als Orden des Goldenen Spornes. Der Orden existierte in Wirklichkeit nicht, die Ritter waren Mitglieder keiner Gesellschaft mit festen Regeln und hatten auch keine Insignien. Krönung des letzten ungarländischen Herrschers Karls I. rief eine Diskussion über Gebrauch der Insignien für die Ritter hervor, ungarländische Offiziere und Fähnriche der Edelherkunft ausgeschlossen.

Dies dauerte aber zu lang – die legislative Arbeit mit dem Erzeugen von Insignien endete erst Ende April 1918 und kurz darauf ging die Monarchie ein.

Seit 80-en Jahren des 20. Jahrhunderts freut sich großer Aufmerksamkeit die wissenschaftliche Forschung der Ritterorden. Im Stande der Forschung dieser Rittergesellschaften in den Territorialgrenzen des mittelalterlichen, bzw. frühneuzeitlichen Historischen Ungarns ist die Situation gar nicht ausgeglichen.

Einigen Orden wurde schon seit dem 17. Jh. große Aufmerksamkeit gewidmet, auch wenn nicht immer mit adäquatem Ergebnis, bei einigen fehlen immer noch die Grundkenntnisse über Geschichte, Entstehungsursache und Funktion. Bei allen diesen Rittergesellschaften ist es nötig eigene Geschichte mit den echten Tätigkeiten (nicht nur den proklamierten) zu erforschen. Ein wichtiges Problem stellt hier auch die Frage der Mitgliederbasis erforschten Orden und Sicherstellen des realen Einflusses auf die einheimische, aber auch die importierten Orden auf die ungarländische Gesellschaft. In diesem Sinne ist das Annehmen und Art des Aufnehmens der Orden von der ungarländischen

Gesellschaft nicht weniger wichtig und davon ausgehenden Wert diesen Institutionsstatuten. Nicht weniger interessant und erforderlich ist das Erforschen vom Einfluss der Ordenmitglieder auf die gesellschaftliche Stellung des Insignienbesitzers, wie auch das genauere Bestimmen von Grundfunktionen (politische Funktionen inbegriffen), die die Orden in der ungarländischen Gesellschaft erfüllten. Aber auch mit den Unterschieden zu ähnlichen Gesellschaften, die westlich von der Grenze der ungarländischen Monarchie wirkten.

Trotz den limitierten Forschungsmöglichkeiten (wegen der begrenzten Quellen) ist es wichtig in möglichst großer Menge dieses Phänomen zu erforschen, das eine wichtige Rolle in der kulturellen und gesellschaftlich-politischen Geschichte seiner Zeit spiegelte und gleichzeitig in dem Mittelalter einen der wichtigsten Pfeiler der hofritterlichen Kultur darstellte.